

ACTA HISTRIAE
24, 2016, 2

UDK/UDC 94(05)

ISSN 1318-0185

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Koper
Società storica del Litorale - Capodistria

ACTA HISTRIAE
24, 2016, 2

KOPER 2016

ISSN 1318-0185

UDK/UDC 94(05)

Letnik 24, leto 2016, številka 2

**Odgovorni urednik/
Direttore responsabile/
Editor in Chief:**

Darko Darovec

**Uredniški odbor/
Comitato di redazione/
Board of Editors:**

Gorazd Bajc, Furio Bianco (IT), Flavij Bonin, Dragica Čeč, Lovorka Čoralić (HR), Darko Darovec, Marco Fincardi (IT), Darko Friš, Aleksej Kalc, Borut Klabjan, John Martin (USA), Robert Matijašić (HR), Darja Mihelič, Edward Muir (USA), Egon Pelikan, Luciano Pezzolo (IT), Jože Pirjevec, Claudio Povoło (IT), Vida Rožac Darovec, Andrej Studen, Marta Verginella, Salvator Žitko

**Urednik/Redattore/
Editor:**

Gorazd Bajc

**Prevodi/Traduzioni/
Translations:**

Urška Lampe (angl., slo.), Gorazd Bajc (it.)

**Lektorji/Supervisione/
Language Editor:**

Urška Lampe (angl., slo.), Gorazd Bajc (it.)

**Stavek/Composizione/
Typesetting:**

Grafis trade d.o.o.

**Izdajatelj/Editore/
Published by:**

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko / Società storica del Litorale®

Sedež/Sede/Address:

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, SI-6000
Koper-Capodistria, Kreljeva 3 / Via Krelj 3,
tel.: +386 5 6273-296; fax: +386 5 6273-296;
e-mail: actahistriae@gmail.com; www.zdjp.si

Tisk/Stampa/Print:

Grafis trade d.o.o.

Naklada/Tiratura/Copies:

300 izvodov/copie/copies

**Finančna podpora/
Supporto finanziario/
Financially supported by:**

Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije / Slovenian Research Agency

**Slika na naslovnici/
Foto di copertina/
Picture on the cover:**

*Kazahstanska jurta / La yurta kazaka / the Kazakh yurt
(Wikimedia Commons)*

Redakcija te številke je bila zaključena 20. junija 2016.

Revija Acta Histriae je vključena v naslednje podatkovne baze / Gli articoli pubblicati in questa rivista sono inclusi nei seguenti indici di citazione / Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in: Thomson Reuters: Social Sciences Citation Index (SSCI), Social Scisearch, Arts and Humanities Citation Index (A&HCI), Journal Citation Reports / Social Sciences Edition (USA); IBZ, Internationale Bibliographie der Zeitschriftenliteratur (GER); International Bibliography of the Social Sciences (IBSS) (UK); Referativnyi Zhurnal Viniti (RUS); European Reference Index for the Humanities (ERIH); Elsevier B. V.: SCOPUS (NL)

Vsi članki so prosto dostopni na spletni strani: <http://www.zdjp.si>. / All articles are freely available via website <http://www.zdjp.si>.

VSEBINA / INDICE GENERALE / CONTENTS

- Ana Jenko:** Opombe k življenju in delovanju blaženega Monalda 189
Alcune osservazioni sulla vita e sull'opera del beato Monaldo
Some Observations Regarding Life and Work of Blessed Monaldus
- Samanta Paronić:** Labinski galijoti u vihoru progonstva
 pod okriljem *Prejasne kraljice mora* 203
I galeotti di Albona nel vortice della persecuzione
sotto l'egida della Serenissima regina del mare
Galiots of Labin in the Whirlwind of Persecution
Under the Aegis of the Most Serene Queen of the Sea
- Savo Marković:** Nicolaus de Archiluppis, kotorski i barski građanin
 grčkog porijekla, notar i kancelar srpskih despota, izaslanik u Veneciji;
 kodicil, inventar i izvršenje njegove posljednje volje kao poveznice
 medievalnih svjetova 221
Nicolaus de Archiluppis, cittadino di Cattaro e di Antivari di origine greca,
notaio e cancelliere dei despota serbi, rappresentante diplomatico
a Venezia; codicillo, inventario e l'esecuzione della sua ultima volontà
come legami dei mondi medievali
Nicolaus de Archiluppis, Citizen of Kotor and Bar of Greek Origin,
Notary and Chancellor of Serbian Despots, Diplomatic Representative
at Venice; Codicil, Inventory and Execution of his Last Will
as Links of the Medieval Worlds
- Kosana Jovanović:** To Live and Die in Kvarner Communes: a Comparison
 of the Medieval Statutes of Kastav, Veprinac and Mošćenice 273
Vivere e morire nelle comuni quarnerine: la comparazione dei statuti
medievali di Kastav, Veprinac e Mošćenice
Živeti in umreti v kvarnerskih komunih: primerjava srednjeveških statutov
Kastava, Veprinaca in Mošćenice
- Dragica Čeč:** Revščina kot grožnja družbenemu redu v 18. stoletju 291
La povertà, una minaccia per l'ordine sociale nel Settecento
Poverty – a Treath to Social Order in 18th Century

Vladimir Shaidurov: Ukrainians in Western Siberia in the Second Half of the 19 th – Early 20 th Century: Specific Features Characterizing Their Resettlement and Economic Adaptation	313
<i>Gli ucraini in Siberia occidentale nella seconda metà del XIX e agli inizi del XX secolo: le specificità che hanno caratterizzato il loro reinsediamento e l'adeguamento economico</i>	
<i>Ukrajinci v zahodni Sibiriji v drugi polovici 19. in začetku 20. stoletja: posebnosti, ki so zaznamovale njihovo ponovno naselitev in gospodarsko prilagajanje</i>	
Tadeja Tominek Čehulič, Vida Deželak Barič: The World War II Demography: Slovenian Littoral (1940–1945) in Comparison with Central Slovenia	337
<i>La demografia della Seconda Guerra Mondiale: il Litorale sloveno (1940–1945) a confronto con la Slovenia centrale</i>	
<i>Demografija druge svetovne vojne: Slovensko Primorje (1940–1945) v primerjavi z osrednjo Slovenijo</i>	
Barbara Riman: Slovenski profesori u Carsko-kraljevskej velikoj državnoj gimnaziji u Pazinu	357
<i>I professori sloveni nel Grande ginnasio statale imperiale e reale a Pisino</i>	
<i>The Slovenian Professors of Carsko-kraljevska velika državna gimnazija of Pazin</i>	
Danijela Trškan: Vpliv osamosvojitve Slovenije na predmet zgodovina na vseh šolskih stopnjah	381
<i>L'influenza dell'indipendenza della Slovenia sull'insegnamento della Storia a tutti i livelli scolastici</i>	
<i>The Influence of the Independence of Slovenia on the Subject of History at all School Levels</i>	
Dejan Valentinčič: »Ta rožina dolina« med dvema ognjema: pogled na zgodovinske razloge za razdeljeno identiteto v Reziji in kratek opis današnjih konfliktov	401
<i>»Ta rožina dolina« tra due fuochi: uno sguardo sui motivi storici delle diverse identità culturali nella Resia e una breve descrizione dei conflitti attuali</i>	
<i>»Ta rožina dolina«: Resia Valley Divided. An Overview on the Historical Reasons for the Divided Cultural Identity in Resia and a Short Description of the Current Conflicts</i>	
Tatigul Samuratova, Gulzhanat Akhmetova: The Symbolic Image of the Yurt in Kazakh Applied Arts	427
<i>L'immagine simbolica della yurta nelle arti applicate kazake</i>	
<i>Simbolna podoba jurte v kazahstanski uporabni umetnosti</i>	
Navodila avtorjem	451
<i>Istruzioni per gli autori</i>	454
<i>Instructions to authors</i>	458

»TA ROŽINA DOLINA« MED DVEMA OGNJEMA: POGLED
NA ZGODOVINSKE RAZLOGE ZA RAZDELJENO KULTURNO
IDENTITETO V REZIJU IN KRATEK OPIS DANAŠNJIH KONFLIKTOV

Dejan VALENTINČIČ

Fakulteta za uporabne družbene študije, Gregorčičeva 19, 5000 Nova Gorica, Slovenija
e-mail: dejan.valentincic@fuds.si

IZVLEČEK

Rezija/Resia je del slovenske etnične poselitve, a zaradi geografskih in zgodovinskih razlogov večina prebivalstva ni razvila slovenske narodne pripadnosti, ampak zgolj lokalno identiteto. Identitetno vprašanje postaja v zadnjih letih najpomembnejše politično in ideološko vprašanje na ravni občinske oblasti. Avtor v prispevku predstavlja in analizira, kateri razlogi so privedli do današnje situacije, ter podrobneje predstavi in analizira bistvene aktualne konflikte v Reziji.

Ključne besede: Rezija/Resia, slovenska manjšina, zaščitna zakonodaja, razdeljena identiteta, politika, konflikti

»TA ROŽINA DOLINA« TRA DUE FUOCHI: UNO SGUARDO SUI MOTIVI
STORICI DELLE DIVERSE IDENTITÀ CULTURALI NELLA RESIA E UNA
BREVE DESCRIZIONE DEI CONFLITTI ATTUALI

SINTESI

La Resia/Rezija fa parte del territorio etnico sloveno. Per motivi geografici e storici la maggior parte della popolazione autoctona resiana non ha potuto sviluppare un'identità nazionale slovena ma solamente un'identità locale basata sul proprio dialetto e la cultura popolare. La questione identitaria sta diventando attualmente nella Resia, a livello comunale, la questione politica e ideologica più importante. Nel presente contributo sono presentati e analizzati i motivi che hanno portato alla situazione attuale nonché i conflitti più rilevanti attualmente presenti nella comunità resiana.

Parole chiave: Resia/Rezija, minoranza linguistica slovena in Italia, leggi di tutela, identità divisa, politica, conflitti etnici

UVOD

Rezija (it. Resia) je zaprta ledeniška dolina na zahodnem robu tradicionalne slovenske etnične poselitve. Z vseh strani jo obdajajo strma pobočja visokih gora, zato je naravno zelo odmaknjena. To je – poleg dejstva, da je del Italije že od leta 1866 – ključni razlog za poseben zgodovinski razvoj. Danes je Rezija teritorij, ki se precej razlikuje od ostalega ozemlja, kjer živi slovenska manjšina v Italiji (Valentinčič, 2014a, 16). Administrativno dolina spada pod istoimensko občino, ki pa jo poleg doline Rezije sestavlja še manjša vzporedna dolina Učja. Njeno administrativno središče je Ravanca (it. Prato di Resia); po letopisu iz leta 2009 občina šteje le 1.127 prebivalcev (ISAT, 2014).

Gre torej za geografsko in populacijsko majhno območje in skupnost, ki pa jo pretresajo huda nasprotja in konflikti. Zaradi omejenih stikov z zunanjim svetom je prebivalstvo slovanskega izvora razvilo narečje in kulturo, ki je na videz manj sorodna z ostalimi območji slovenske poselitve. Posledično Rezijani nimajo slovenske narodne identitete, ampak zgolj lokalno, ki se ji pridružuje še italijanska državna zavest (torej pripadnost italijanski državi) zaradi dolgoletnega življenja pod Italijo. Z znanstvenega vidika ni nobenega dvoma, da je rezijanščina slovensko narečje (glej npr. Ramovš, 1935, 30–41; Logar, 1972; Logar, 1981, 35–40; Rigler, 1972; Steenwijk, 1992; Greenberg, 2000, 25; Dapit, 1995b; Dapit, 1998; Dapit, 2008). A del prebivalstva doline to kategorično zavrača in se »bori proti poslovenjenju« ter svojo identiteto opredeljuje izven slovenskega konteksta. Del pa se prepozna v okviru slovenske manjšine v Italiji, deluje v njenih strukturah in si prizadeva naučiti slovenski knjižni jezik ter razvijati povezave s Slovenijo. S tem načeloma ne bi bilo nič narobe, saj ima vsakdo pravico, da svobodno goji in razvija svojo identiteto in zasebno življenje, a v Reziji ni mirnega sobivanja. V dolini se čutijo močne napetosti, ki so že večkrat prerasle celo v fizično nasilje.

V besedilu bomo poskusili odgovoriti na vprašanja, kateri dejavniki so privedli do specifične identitete v Reziji, kakšno vlogo danes pri tem igra zaščitna zakonodaja za slovensko jezikovno manjšino v Italiji in kako se udejanja v praksi, ter predstaviti najbolj pereče konflikte v dolini.

Raziskovalci so se doslej z Rezijo ukvarjali predvsem z jezikoslovnega in etnološkega vidika, pravnopolitične raziskave pa so bile osredotočene na splošni položaj slovenske manjšine v Italiji, s poudarkom na tržaški in goriški pokrajini. S to analizo torej odpiramo novo nišo fokusiranega manjšinskega raziskovanja. Rezija zaradi svoje posebnosti in morebitnih aktualnih kršitev prava, ki jih ugotavljamo v nadaljevanju tega dela, zasluži posebno pozornost. V prispevku analiziramo in sintetiziramo veljavne pravne predpise, dozdajšnje literaturo, medijska poročanja ter intervjuje s šestimi ključnimi deležniki v dolini: tremi, ki se prepoznajo v okviru slovenske manjšine, in tremi, ki temu ostro nasprotujejo. Znanstveno zelo zanimiva in relevantna bi bila tudi analiza na podlagi anket s prebivalci občine in tudi intervjuji večjega števila prebivalcev, kar je zaenkrat neizvedljivo, saj se zaradi napete situacije in groženj v dolini velika večina prebivalstva noče izpostaviti in sploh ne želi odgovarjati, torej na takšne

raziskave ne pristaja. Zaradi metodoloških omejitev smo vključili intervjuje z aktivnimi javnimi delavci v Reziji.¹

V prispevku so najprej sintetično predstavljeni zgodovinski dogodki in procesi, zaradi katerih je Rezija izoblikovala današnjo podobo, nato so prikazani razlogi za razdeljeno (kulturno) identiteto Rezijanov. Sledi kratka predstavitev manjšinske zaščitne zakonodaje, natančen opis, analiza in sinteza sporov ter (morebitnih) kršitev manjšinskih pravic v dolini.

KLJUČNI ZGODOVINSKI TRENUTKI IN PROCESI

Slovansko prebivalstvo je Rezijo naselilo v sklopu selitev narodov, najverjetneje v 6. stoletju, ko so Slovani zasedli celotno današnjo Furlanijo. Proces naseljevanja je skoraj gotovo trajal več stoletij. Ni zagotovo znano, ali je bila dolina naseljena tudi že prej, torej v rimskih časih (Dapit, 2001a, 13–14). Leta 820 je bila Rezija združena s Karantanijo, versko pa je spadala pod Oglejski patriarhat, ki je leta 1077 dobil tudi posvetno oblast. V 12. stoletju je ustanovil Možaško opatijo, ki je imela pomembno vlogo pri razvoju Rezije, saj je poleg duhovne oskrbe dolino tudi posvetno upravljala in skrbela za gospodarstvo. Leta 1420, ko je Beneška republika porazila oglejskega patriarha, je pod njeno upravo pripadla tudi Rezija. V 16. stoletju se je začelo izrazitejše sezonsko izseljevanje iz Rezije, ki je trajalo vse do pred nekaj desetletij.² Izseljevanje je imelo dolgoročno zelo negativen vpliv; v 19. stoletju je dolina tako postala eno najrevnejših območij v Furlaniji. Leta 1797 je tudi Rezijo za približno sedem mesecev zasedla francoska vojska. Ko pa je skupaj z Benečijo in Furlanijo ponovno prišla pod avstrijsko oblast, je ta leta 1815 uvedla Lombardsko-beneško kraljestvo. To je bilo politično in gospodarsko ugodno, a so se ljudje kljub temu na plebiscitu leta 1866 odločili za priključitev Italiji, katere del je dolina ostala vse do danes (Dapit, 2001a, 31–33).

Ob pomladi narodov sredi 19. stoletja je val kulturnega vzpona postopoma zajel tudi Benečijo. Iz Gorice, Ljubljane in Celovca so začeli uvažati knjige v slovenskem jeziku (predvsem nabožno čtivo, ki ga je izdajala Mohorjeva družba), ki pa niso dosegle prebivalcev Rezije. Njihovo narečje se namreč preveč razlikuje od knjižne slovenščine. Tudi to je bil eden izmed ključnih elementov, ko je Rezija, ki je sicer skozi zgodovino delila usodo z Benečijo, zaostala (Valentinčič, 2014a, 26). Tako ni prišlo do razvoja narodne

-
- 1 To so (po abecednem redu): bivši župan in zdajšnji predsednik društva Rozajanska dülina Sergio Barbarino, trenutni župan in bivši predsednik društva Identità e tutela Val Resia Sergio Chinese, predsednica društva Muzej rezijanskih ljudi in Slovenske kulturno gospodarske zveze za Videmsko pokrajino in do leta 2015 dolgoletna predsednica društva Rozajanski düm, uslužbenka Zveze slovenskih kulturnih društev Luigia Negro, do leta 2016 večletna vodja folklorne skupine Val Resia in do leta 2014 opozicijska občinska svetnica Pamela Pielich, trenutni predsednik društva Identità e tutela Val Resia Alberto Siega ter uslužbenec Muzeja rezijanskih ljudi, član izvršnega odbora Sveta slovenskih organizacij in trenutni predsednik društva Rozajanski düm, turistični delavec iz Rezije Sandro Quaglia.
 - 2 Šlo je za zelo množičen pojav; leta 1921 naj bi v vasi Solbica kar 60 % moške delovne sile opravljalo delo izven doline. Potovali so po celotni Evropi, vse do Rusije in Bližnjega vzhoda, in delali kot kramarji, kleparji, prodajalci, najpogosteje pa kot brusarji, kot so bili poznani tudi po Jugoslaviji. Brusarji še danes marsikje ostal sinonim za Rezijana.

zavesti in dviga kulturne ravni prebivalstva. Posledice so vidne še danes, saj se Rezijani zaradi tega primanjkljaja večinoma nikoli niso mogli poistovetiti s slovenskim narodom in se čutiti del slovenskega kulturnega prostora.

Po porazu Habsburške monarhije v vojni z Italijo in Prusijo je bil 3. oktobra 1866 podpisan mirovni sporazum. Habsburška monarhija je morala Italiji prepustiti območje t. i. Beneškega kraljestva, vključno z Benečijo in Rezijo, z okoli 35.000 prebivalci (Kacin Wohinz, Pirjevec, 2000, 17). V skladu z navado so ob tem organizirali plebiscit (Italija je bila takrat v fazi »risorgimenta«, to je združevanja), ki pa ni imel prave teže, saj je šlo le za potrditev odločitve, ki je bila na mednarodnem nivoju že dokončno sprejeta. Prebivalstvo je sicer skoraj soglasno podprlo priključitev Italiji.³ Poleg močne protiavtstrijske propagande so k temu prispevale tudi obljube o demokratičnih svoboščinah in predvsem spomin na Beneško republiko, v kateri je prebivalstvo uživalo precejšnjo upravno avtonomijo in bilo, v zameno za varovanje meje, oproščeno plačevanja davkov in dajatev, služenja vojaščine; imeli so lokalno sodno in upravno avtonomijo. Že kmalu po letu 1511, ko je izbruhnila furlanska kmečka vstaja, je bilo ukinjeno tudi tlačanstvo. Poleg tega sta bila pri odločanju na plebiscitu pomembna tudi dejstva, da so bili prebivalci gospodarsko vezani na furlanski prostor, ter šibka narodna zavest v Benečiji in Reziji. V času plebiscita je bilo kar 90 % prebivalstva teh dolin nepismenega (Beran, 1979; Gestrin, Melik, 1966).

A realnost je bila drugačna od pričakovanj. Že mesec po priključitvi je bil v videmskem političnem časopisu *Giornale di Udine* objavljen načrt o asimilaciji tamkajšnjega prebivalstva (22. novembra 1866 je bilo v časopisu zapisano »Questi slavi bisogna eliminarli« – Te Slovane je treba iztrebiti). Začel se je intenziven proces poitalijančevanja. V upravi in na sodišču so uvedli italijanščino, največjo pozornost pa so namenili šoli, saj so po celotnem območju razpredli mrežo osnovnih šol, v katerih je bil edini dovoljeni jezik italijanščina (Cencič, 2008, 30).⁴

V dobi fašizma je tudi Rezija delila usodo z ostalim, s slovenskim prebivalstvom poseljenim teritorijem, čeprav je bilo raznarodovanje tukaj za odtенок šibkejše zaradi nejasno izražene identitete Rezijanov. V primerjavi s sosednjo Benečijo je v Reziji v tem času umanjkal fenomen t. i. čedermacev, to je narodno zavednih duhovnikov, ki so na vseh življenjskih področjih pomagali prebivalstvu in tudi krepili njihovo samozavest, jih izobraževali in utrjevali narodno zavest (glej npr. Cencič, 2008). V Reziji so v Ravanci domačega duhovnika in bogoslužje v domačem jeziku dokončno izgubili leta 1900, na Solbici leta 1910, le v Osojanah je do leta 1933 deloval beneški duhovnik Kramar (Cencič, 2008, 47).

3 Treba je poudariti, da ni šlo za plebiscit, kot ga razumemo danes, ampak so novi državni predstavniki z zastavami prišli v vasi. Nato so se pri njih zglasili vaški župniki in v imenu vseh vaščanov sporočili odločitev (Beran, 1979).

4 Pred tem je bil pod habsburško monarhijo v veljavi sistem s t. i. glavnimi šolami, v katerih se je šolal le majhen delež otrok, predvsem z namenom nadaljevanja študija. Siceršnje izobraževanje je slonelo predvsem na krajevni duhovščini. Potekalo je večinoma v lokalnih dialektih, osrednja pozornost je bila namenjena poučevanju katekizma. V času plebiscita je bila velika večina prebivalstva tega območja nepismena. Avstro-Ogrska je sicer nov moderni šolski zakon sprejela leta 1869, Benečija in Rezija sta tedaj že bili del Italijanskega kraljestva.

Med drugo svetovno vojno so slovenski partizani na območje Benečije in Rezije do zgodnje pomladi 1943 prihajali le v manjših skupinah, od konca aprila pa so izvedli tudi nekaj večjih pohodov, kar je »vzbudilo zanimanje Beneških Slovencev in povzročilo vznemirjanje italijanskih krogov« (Bajc, 2006, 41). Druga svetovna vojna se je v spopade v Reziji razplamtela proti koncu leta 1943, po kapitulaciji Italije, ko so se borci Briško-beneškega odreda oziroma Rezijanskega bataljona (v njem so delovali tako Rezijani kot Benečani in borci z ozemlja današnje Slovenije) spopadali z nemško vojsko (Madoto, 1982, 49). V začetku maja 1945 so v Rezijo vkorakali britanski vojaki. Bolj kot konkretni medvojni vojaški spopadi je za zgodovinski razvoj pomemben širši okvir dogajanja. Razmere so na celotnem območju zaznamovali napeti odnosi med Italijani in Slovenci, ki so se nato v povojnih letih nadaljevali v okviru hladne vojne. Proitalijanski krogi (partizani Osoppa) so namreč med vojno delovanje slovenskih partizanov v vzhodni Furlaniji, torej tudi v Reziji, ocenjevali kot velik problem za italijanstvo teritorija. Po kapitulaciji Italije 8. septembra 1943 se je na italijanski strani pojavila bojazen, da bo to območje pripadlo slovensko-komunistični strani (italijanska stran je govorila o »pericolo slavo« ali »pericolo slavo-comunista«), ker ga italijanske formacije ne bodo mogle uspešno ubraniti. Pri tem je šlo predvsem za fašistične sile in partizanske enote Osoppa,⁵ medtem ko so garibaldinci, to je italijanski partizani komunistične usmeritve, zagovarjali, da Julijsko krajino osvobodijo jugoslovanski partizani, zadržani so bili le do njihovih teritorialnih zahtev (Bajc, 2006). Ti procesi so imeli na povojno dogajanje zelo velik vpliv in posledice so vidne še danes. Zaradi pomanjkanja prostora in natančnega popisa dogajanja v drugih delih⁶ to le bežno omenjamo.

Tudi po vzpostavitvi povojne demokratične Italije se pritisk na pripadnike slovenske manjšine ni zmanjšal. Delovale so številne protislovensko usmerjene organizacije, ki so terorizirale prebivalstvo in izvajale protislovensko gonjo. Z izenačevanjem slovenstva s komunizmom so pod podobo protikomunizma izvajali zelo uspešno propagando, ki je vodila v asimilacijo. Ti procesi so bili v Benečiji še bolj radikalni kot v Reziji (glej npr. NAZ, 1998).

Prelomni dogodek za Benečijo in Rezijo je bil zagotovo potres leta 1976, ki je poleg 987 smrtnih žrtev povzročil tudi ogromno materialno škodo in zelo spremenil družbeni položaj tega območja. Obnova je prinesla veliko služb in dvignila bivanjski standard, dolina se je modernizirala. Opuštili so tradicionalne dejavnosti in vse več ljudi se je začelo dnevno voziti v službe v furlansko nižino (Komac, 1987, 147–150). V tem času je prišlo do obsežnega opuščanja domačega jezika. Rezija je sicer zaradi ekonomske nerazvitosti tradicionalno območje izrazitega izseljevanja. Če se ozremo zgolj na gibanje zadnjih sto let ugotovimo, da je leta 1901 v Reziji živelo še 3952 prebivalcev, leta 2014 pa le še 1101 (Valentinčič, 2014a, 28). Čeprav se izseljevanje do danes še ni končalo, se je po potresu začelo vse pogosteje dogajati, da se prebivalstvo ni le trajno ali sezonsko preselilo, ampak je bilo vse več dnevnih migrantov zaradi službe v Furlanski nižini. Številni so se sicer v Furlaniji tudi naselili in se le občasno vračajo v Rezijo.

5 Nekateri viri kažejo, da je zaradi tega celo prišlo do poskusov sodelovanja med obema skupinama (glej npr. Bajc, 2006, 328–353).

6 Kot najrelevantnejša dela glej predvsem Bajc, 2004; Bajc, 2006; Kersevan, 1995.

SPECIFIČNA IDENTITETA

Jezikoslovci, ki so znanstveno preučevali rezijanščino, so prepričani, da gre genotolingvistično za slovensko narečje. Slovenski so v rezijanščini osnovno besedje, slovnična zgradba in glasovna podoba (glej npr. Ramovš, 1935; Steenwijk, 1992; Dapit, 1995a). Podobno kot ostala slovenska narečja je tudi rezijansko podedovalo osnovno besedje iz praslovanščine (npr. dāž, krawa, mati, snig, suncë, wöda, čarn ...), pri čemer sta za jezikoslovce pomembna predvsem slovansko besedje »slovenskega« tipa (npr. grad v pomenu grad in ne mesto, za pomen vas vās in ne selo) ter slovenska slovnična zgradba (oblikovno ohranjanje dvojine, npr. pri besedah hiša in delati: dnā hiša, dvi hiši, tri hiše; dilan, dilaš, dila, dilawa, dilata, dilata, dilamö, dilata/dilatë, dilajo) (Šekli, 2001, 155). Na jezikovno podobo rezijanščine je vplival tudi stik s sosednjimi neslovanskimi jeziki in narečji, saj je rezijansko narečje skozi zgodovino vedno močno prevzemalo elemente iz jezikov, na katere dolina meji (furlanščina in nemščina, pozneje italijanščina). Rezijanščina velja za najbolj romanizirano slovensko narečje (Toporišič, 1992, 255).

Roberto Dapit ugotavlja (2001, 16), da so obrobni predeli vseh jezikovnih območij vedno bolj konzervativni in ohranijo bistveno več arhaičnih značilnosti jezika. Rezijanska fonetika se bistveno razlikuje od ostalih slovenskih narečij, poleg tega pa je rezijanščina ohranila tudi veliko arhaizmov ter je edino slovensko narečje z aoristom.

Položaj rezijanščine je iz sociolingvističnega (družbenopomenskega) vidika zelo zapleten. Zaradi geografskih in zgodovinskih razlogov se je narečje v dolini pod Kaninom večinoma razvijalo ločeno od osrednjeslovenskega prostora, kar je imelo odločilen vpliv na izoblikovanje identitete prebivalstva. Kljub temu, da so Rezijani stike s sosedi imeli, so bili ti precej omejeni zaradi močne zaprtosti doline in zelo težke prehodnosti. Pomemben razlog za svojevrsten razvoj rezijanskega narečja je tudi dejstvo, da dolina zaradi ekonomske nezanimivosti ni bila deležna nobenega priseljevanja, ki bi v jezik vnašalo nove elemente (Dapit, 2001a, 14).

Za Rezijo je tako kot za Benečijo (in tudi za Prekmurje s Porabjem na vzhodu) značilno, da je bila kot obrobno območje slovenskega jezikovnega ozemlja političnoupravno ločena od osrednjega slovenskega prostora. Tako ni bila enakopravno udeležena pri kulturnih procesih, značilnih za osrednjeslovensko območje. Pri tem je bila zlasti pomembna druga polovica 19. stoletja, ko je dokončno nastal in se utrdil enoten slovenski knjižni jezik (t. i. nova slovenščina), kot ga v osnovi poznamo še danes, ki je bil osnova za oblikovanje slovenske narodne zavesti. Ker so Rezijani ohranili jezik zgolj na narečni ravni, je to pomenilo le izoblikovanje lokalne pripadnosti, narodna zavest, ki se ustvarja s poznavanjem knjižnega jezika, pa je umanjala. Za Rezijo je značilna skorajda popolna odsotnost slovenskega knjižnega jezika v javni rabi, za govorce slovenščine pa je večinoma značilno družbenojezikovno stanje diglosije (dvojezičja) v povezavi z bilingvizmom (dvojezičnostjo). To pomeni, da Rezijani obvladajo le narečno zvrst svoje materinščine, rezijanščino. Ker jim državna šola ne omogoča izobraževanja v maternem jeziku, si v času šolanja pridobijo le znanje standardne zvrsti državnega jezika, italijanščine.⁷ Zaradi

7 Znanje rezijanščine med prebivalci, rojenimi po letu 1976, je že precej redko; večinoma obvladajo le še

nepoznavanja slovenskega knjižnega jezika in narodne kulture, katere nosilec je le-ta, govorniki rezijansčine niso mogli izoblikovati nadpokrajinske, to je vseslovenske narodne zavesti, ampak ostajajo na stopnji zavesti ozke pokrajinske pripadnosti, značilne za osrednjeslovenski prostor v času pred 19. stoletjem, ki se ji z znanjem italijanščine (in poznavanjem italijanske kulture) pridružuje državljanska zavest italijanske države (Šekli, 2000, 125–130; Valentinčič, 2014b). Zaradi odsotnosti slovenskega knjižnega jezika je narečje v Reziji postalo glavni nosilec jezikovne in kulturne identitete in se ga tudi zapisuje. Strokovnjaki to imenujejo pisno narečje ali pokrajinski knjižni jezik (glej npr. Dapit, 2003; Steenwijk, 2003; Šekli, 2004; Šekli, 2009).⁸

Zelo pomemben dejavnik, ki je vplival na identifikacijo prebivalstva v Reziji, je bilo tudi mitizirano pojmovanje lastne zgodovine. Rezijani so vedeli, da so njihova govornica, šege in navade, pa tudi rezijanska ljudska glasba in ples, v marsičem povsem drugačni kot pri njihovih sosedih, tudi v Benečiji, zato so svoj izvor pojasnjevali s pripovedkami in miti.⁹

Zelo se je utrdil in je delno celo še vedno prisoten mit o ruskem izvoru Rezijanov. Prvi veliki raziskovalec Rezije je bil poljski jezikoslovec Jan Baudouin de Courtenay, ki je v letih od 1873 do 1887 Rezijo večkrat obiskal, zbral pripovedke o ruskem izvoru in jih zavrnil. A postavil je zmotno teorijo, da so Rezijani potomci mešanega plemena Slovanov in nekega turanskega ljudstva. De Courtenay je to teorijo osnoval na napačno razumljenem jezikovnem pojavu vokalne harmonije, ki je po njegovem za slovanske jezike zelo nenavadna, poznajo pa jo turanski oziroma uralo-altajski jeziki (Baudouin de Courtenay, 1876). Trditev, da rezijanščina pozna vokalno harmonijo, se je pozneje izkazala za napačno (Dapit, 2004, 36–37). Courtenay je sicer svoje teorije pred smrtjo preklical, a zgovorniki neslovenskega izvora Rezijanov jih še danes predstavljajo kot argument (glej npr. Valentinčič, 2014c, 38, 80–81, 86–89).

Že pred Courtenayjem je vikar rezijanskega rodu Stefano Valente leta 1868 objavil članek, v katerem je rezijanščino primerjal z bližnjim terskim narečjem ter s kranjsko in koroško slovenščino. Trdil je, da rezijanščina ne more biti nič drugega kot slovensko narečje (Dapit, 2004, 36–37; Valentinčič, 2014a, 35–36). Po mnenju Dapita (2001, 19) je vzrok, da Rezijani sami mitizirajo svoj izvor, v tem, da ne čutijo povezovalnih značilnosti s sosednjim furlanskim prebivalstvom in ne s slovenskimi ljudmi ob Teru in Soči, še manj pa z ljudmi iz osrednjega slovenskega prostora. Poleg tega jim je takšna mitska

italijanski jezik. Tudi lokalna zavest se pod vplivom šole, medijev in večinskojezičnega okolja umika italijanski državni zavesti. Dapit navaja, da je delež otrok z aktivnim znanjem rezijansčine izredno nizek (od 10 do 15 %) (Dapit, 2001b, 69).

- 8 Podoben pojav opazimo tudi v nekaterih drugih obrobnih lokalnih slovenskih skupnostih. V Terski dolini je funkcija pokrajinskega knjižnega jezika enaka kot v Reziji. Ima izključno vlogo sporazumevanja v lokalni skupnosti, brez ambicij približevanja slovenski knjižnojazykovni tradiciji. V Nadiških dolinah in Porabju pa ima pisno narečje predvsem vlogo veznika med narečjem in knjižnim jezikom. Ta je namreč v teh dveh lokalnih skupnostih vsaj omejeno prisoten, vpliva na podobo pokrajinskih knjižnih jezikov in je tudi končni cilj dolgoročne jezikovne politike (Valentinčič, 2014, 34).
- 9 O rezijanski glasbi in plesu ter ostali ljudski dediščini je bilo že veliko napisanega in raziskovanega ter je ne le med strokovnjaki, ampak tudi med običajno populacijo vsaj delno poznano (npr. pravljice in risanke Zverinice iz Rezije), zato se tega v tem delu ne dotikamo. Ni pa nobenega dvoma, da so te kulturne komponente igrale izjemno pomembno vlogo pri gradnji in ohranjanju identitete prebivalcev Rezije.

samoidentifikacija omogočala manj obremenjeno opredeljevanje svoje identitete, saj jih je poseben izvor navdajal s ponosom. Tako so se učinkovito branili negativnih psiholoških posledic drugačnosti, ki so jo do sosednjega romanskega prebivalstva npr. čutili beneški Slovenci. Po Dapitovem mnenju (2001, 19) so Rezijani tako odložili pretečo asimilacijo. Šumi (2000, 175) pravi, da ima prostor mednacionalne meje posebne lastnosti, saj povzroča krize identitete, identitetne zmedenosti, značilno je tudi govorjenje o dvojni identiteti. Tukaj pa je stvar še bistveno bolj zapletena. Rezijani namreč s specifičnim narečjem in kulturnimi značilnostmi, ki jih štejejo za unikatne, mejijo na eni strani na furlanski svet, na drugi na beneški in kanalski svet, ki je bil prav tako izvzet iz (nekaterih) vseslovenskih procesov, na tretji strani na Soško dolino, približek osrednjeslovenskega sveta, na četrti strani pa se dnevno soočajo tudi z vseitalijansko kulturo, vezano na oblasti, šole in medije.

Distanco do prebivalstva na drugi strani Kanina so po drugi svetovni vojni okrepila še aktualna politična vprašanja, saj je v celotni Videmski pokrajini delovala izredno močna in tudi uspešna italijanska propaganda, in sicer proti komunizmu ter hkrati slovenstvu. Protislovenskim organizacijam je uspelo, z izenačevanjem slovenstva s komunizmom, pri prebivalstvu vcepiti odpor do ljudi na jugoslovanski strani meje in do tega dela populacije Benečije in Rezije, ki je želela ohranjati lokalni jezik, ter posebej do teh, ki so želeli gojiti kulturno povezavo z ostalim slovenskim prostorom (glej npr. NAZ, 1998). Ob tem se spomnimo citata: »Država se svoje temeljne funkcije odpravljanja razlik navznoter drži tako rekoč v vseh pogledih« (Šumi, 2000, 185). To lahko razumemo kot splošen pogled na državo, zelo aplikativen pa je tudi pri analizi odnosa Italije do njenih manjšin.¹⁰ Čeprav se je vse to dogajalo na lokalnem nivoju, vendarle ne moremo prezreti širšega ideološkega konteksta italijanske države, ki je neromansko prebivalstvo na vzhodni meji videla kot tujek in nevarnost. Opisano je imelo vsaj tihi pristanek vsedržavnih oblasti, ki dogajanja niso preprečile, temveč so ga celo tiho podpirale in spodbujale.

Velika večina psevdoteorij o izvoru Rezijanov priznava slovanski izvor, a vse odločno zanikajo slovenskega (glej. npr. Dapit, 2004; Šekli, 2004; Steenwijk, 1992). Zdi se, da gre predvsem za zanikanje slovenskega izvora in identitete, sami pa nimajo jasne in enotne ideje, kaj naj bi bili. Tezo o ruskem izvoru, ki je sicer tudi še prisotna, je deloma zamenjala razlaga, da je rezijansko narečje samostojen arhaični slovanski jezik in Rezijani posebno ljudstvo.¹¹ Niso pa redke niti argumentacije, da so furlanskega izvora.¹² Zdajšnji rezijanski župan Sergio Chinese je npr. ob neki priložnosti »dokazoval«, da je večina rezijanskih besed romanskega izvora, ter ob tem navrgel še, da »Kanin Rezijo na srečo ločuje od Slovenije«. Ob drugi priložnosti pa je isti župan s samosvojo interpretacijo raziskave

10 Šumijeva se v citiranem delu posveča Kanalski dolini.

11 Te interpretacije bi bilo smiselno primerjati tudi z razumevanjem furlanščine, ki so jo v Italiji zelo dolgo – deloma tudi še danes – prikazovali kot lokalno posebnost in so ji odrekli status samostojnega jezika. V prizadevanju za vzpostavitev skupne italijanske identitete se je lokalne identitete postavilo v podrejen položaj. Na ta dogajanja moramo torej gledati tudi v luči odnosa centra do periferije.

12 Tukaj seveda ne gre za strokovnjake, ampak običajne ljudi. Ti takih trditve ne razlagajo sistematično in se tudi ne opredeljujejo, ali gre pri furlanščini za jezik ali za lokalno narečje, niti ni nujno, da imajo enotna stališča.

o genetskih boleznih trdil celo, da so Rezijani posebna rasa (Pavšič, 2011; Adnkronos, 2010).¹³ Razlaganje identitete v Reziji torej ni le mit, ampak ideološko vprašanje, ki služi tudi za dnevopolitične potrebe. Obstoj obširne znanstvene literature o rezijanščini (npr. Ramovš, 1935; Steenwijk, 1992; Dapit, 1995b) očitno nima nobenega vpliva na te, ki se z znanstvenimi spoznanji ne želijo strinjati.

REZIJANSKE IDENTIFIKACIJE Z VIDIKA SODOBNIH IDENTIFIKACIJSKIH TEORIJ IN RAZUMEVANJA KULTURE

V Reziji osnovni konflikt izhaja iz različnega dojemanja kulturne identitete, ki se nato prenaša na politično polje. Ljudje svet omejujemo s kulturnim esencijalizmom, to je videnjem (so)ljudi kot nosilcev neke kulture, ki obstaja znotraj zamejenega sveta, torej nas ločuje od ostalih (Pleško, 2008, 6). Harris in Johnson (2003, 10) pravita, da gre pri kulturi za »družbeno pridobljene življenjske sloge, ki vključujejo vzorčne, ponavljajoče se načine razmišljanja, čutenja in delovanja«. Pleško (2008, 8) poudarja, da se kulturo vse bolj razume kot proces, kot odprt, družbeno izpogajan, skonstruiran in nikoli povsem koherenten sistem, ki obsega sporočila, mišljenje, podobe in dejanja. Tudi na primeru Rezije lahko vidimo, da kulturno izročilo nikakor ne ostaja nespremenjeno, ampak se je moralo zelo prilagoditi posodobljenemu življenjskemu slogu. Pri transformacijah sta bila ključna dejavnika rezijanski ponos glede lastne posebnosti ter vse močnejša akulturacija v italijansko okolje, ob tem pa popolna odsotnost stikov z osrednjim slovenskim prostorom (govorimo predvsem o času po potresu leta 1976, ko je v dolini prišlo do pomembnih sprememb, hladna vojna pa je še vedno močno ovirala čezmejne stike). To je nezavedno pomenilo velika predružačenja v samorazumevanju njihove kulturne umestitve v obmejno območje. Šumi (2000, 22) pravi, da kultura dobi poseben pomen v stiku z drugimi kulturami, ko pride do zavesti o razliki in posledičnega identitetnega izrekanja. Iz zgoraj opisanih razlogov je jasno, zakaj so Rezijani zavzeli tako ločeno stališče do povezanosti z osrednjo slovensko kulturo, vse bolj dojemljivi pa so postali za umeščanje v italijansko kulturno okolje.

Unesco je v Univerzalni deklaraciji o kulturni raznolikosti iz leta 2001 kulturno raznolikost dvignil na raven skupne dediščine človeštva. Temu je bilo v okviru iste organizacije že leta 1995 posvečeno poročilo »Our Creative diversity«, ki kulturo razume na dva načina. Najprej kot nekaj statičnega in branik pred spremembami, a tudi kot osrednjo spremenljivko pri razlagi različnih vzorcev sprememb. Kritiki temu poročilu sicer očitajo nejasnost: tako npr. ni vedno jasno razlikovanje med kulturo kot umetniškimi ustvarjanjem in kulturo kot načinom življenja (Eriksen, 2001, 131). Wright (1998, 9) opozarja tudi, da kulture »niso in tudi nikoli niso bile naravno zamejene entitete«, Unesco pa po

13 Izjava je bila sicer v javnosti povsem spregledana, o njej sta poročala le Primorski dnevnik in Adnkronos. Glede na problematičnost trditve bi si zaslužila več pozornosti in problematiziranja. O njej je sicer pisalo tudi nekaj anonimnih piscev na blogih (glej npr. Duri attacchi a Chinese per la razza resiana, Val Resia, Resije, <http://valresia-resije.blogspot.com/2010/06/duri-attacchi-chinese-per-la-razza.html>, dostop 2. 11. 2014; Prima lettera luterana, Un futuro per Resia, http://unfuturoxresia.blogspot.com/2010_08_01_archive.html, dostop 2. 3. 2015).

njenem mnenju začrta prav takšno definicijo. Barth (1998, 5) pravi: »S tega zornega kota postane središče proučevanja etnična meja, ki opredeljuje skupino, in ne kulturne reči, ki jih meja obdaja. Meje, ki se jim moramo posvetiti, so seveda družbene meje, ki pa imajo lahko tudi ozemeljske komplemente.« Mejnost je za Rezijane pomemben element pri samointerpretaciji zamejitve njihove kulture, ki naj bi bila z druge strani Kanina ogrožena, zato stiki niso dobrodošli. Zaradi asimilacije v italijansko okolje se tudi rezijansko kulturo med lokalnim prebivalstvom vse bolj razumeva le kot umetniško ustvarjanje (folklor, pevski zbori, poezija), ne pa kot povsem specifičen način življenja.

Tudi preučevanje identifikacij prebivalstva Rezije z vidika sodobnih teorij identitet je tematika, ki bi si zaslužila posebne znanstvene obdelave v člankih in monografijah. Zagotovo je preveč obsežna in kompleksna, da bi jo lahko celovito zajeli v tem delu, ki se prvenstveno posveča drugim vidikom, zato zgolj bežno omenjamo nekaj ključnih prevladujočih idejnih tokov, ki bi jih veljalo v prihodnosti uveljaviti tudi v rezijanski realnosti.

Identiteto bi lahko opredelili kot prepoznavanje sebe v odnosu do drugih. Odnos med posameznikom in družbo je stvar, ki buri družboslovne duhove že vse od začetka sociologije in družboslovnih ved (glej npr. Adams, 2006). Identiteta je trajnejši identifikacijski znak, po katerem prepoznamo posameznika ali skupino (Tišljar v Naterer, Fištravec, 2012, 10). Kroetsch (1970) trdi, da nimamo svoje identitete, dokler nam kdo ne pove naše zgodbe. Identiteta je torej stvar posameznika, a zelo povezana z zgodovinskim spominom skupnosti. Castles (1997) in Giddens (1991) pravita, da gre pri identitetah bolj za proces oziroma projekt, ki je fleksibilen in se prenaša med ljudmi, kot za že dano dejstvo. Golob (2014, 2) trdi, da tradicionalna identitetna sidrišča, povezana z določenim teritorijem, kulturo in zgodovinskimi narativi, izgublajo svojo moč, zato je sodobne identitete treba razumeti v odnosu s fluidnostjo tako časa kot prostora.

Spremembe identifikacij v Reziji so zanimive predvsem s postavitvijo v zgodovinski okvir družbenih procesov, ki so jih ti povzročili: začetek šolanja v italijanskem jeziku, trajna odsotnost izobraževanja v slovenskem jeziku in o slovenski kulturi, vse bolj obrobna družbena veljava narečja in tradicionalne kulture, popularizacija italijanske televizije in popularne kulture, ekonomske in demografske spremembe itd. To je povzročalo tako individualne kot kolektivne identitetne transformacije.

Vse močnejši občutek pripadnosti italijanski državi in naraščanje italijanske državne zavesti, temelječe na konceptu lojalnega državljanstva, v prvi fazi ni bil v tolikšni meri kontradiktoren z ohranjanjem lastne lokalne identitete, nato pa se je proces razvil do potrebe po odpovedi delu izvorne identifikacije za uspešno utrditev italijanske državne identitete. Trend, da se je treba za prevzem nove identifikacije stari delno, a nikakor ne v celoti odpovedati ali jo vsaj transformirati, je sicer splošen pojav (glej npr. Tišljar v Naterer, Fištravec, 2012, 35). Osrednjo vlogo v vseh tovrstnih primerih ima izobraževalni sistem (glej npr. Wenden, 2005, 152–153).

Po Vertovčevi (1999) kategorizaciji lahko tudi za Rezijane rečemo, da imajo večplastno identiteto, ki sočasno povezuje posameznika z več hkratnimi prostori. Po eni strani je njihova identiteta vezana na domačo dolino in tradicijo, po drugi strani na Furlansko nižino in furlanski kulturni prostor, hkrati pa tudi na vseitalijanski prostor itd. Vse naštetosteno se nadalje cepi še glede na to, kako interpretirajo svoj izvor ter povezave s sosednjim

prebivalstvom. Pri delu prebivalstva Rezije so njihove identifikacije vezane na slovenski (tako manjšinski v Italiji kot osrednjeslovenski) kulturni prostor. Identifikacije temeljijo tako v refleksivnih zamišljanjih posameznikov v odnosu do družbenega okolja kot tudi na določenih predispozicijah, ki se formirajo z nenehnimi interakcijami med tradicijami, nazori in vrednotami, zakoreninjenimi v posameznikovem kontekstu (Golob, 2014, 4). Tišljar (v Naterer, Fištravec, 2012, 35) pravi, da je normalno, da že obstoječim identitetam dodajamo nove, s čimer ne izenačujemo starih. Primarni znak identitete je jezik, ki ima dve enakovredni osnovni funkciji: sporazumevalno in identitetno. Ko sta v spopadu, je pomembnejša identitetna. Jezikovno preklapljanje med rezijanskim narečjem in italijanščino v luči eksperimentiranja z identitetami bi bilo zelo pomenljivo preučevati tudi v našem primeru. Enako velja za vprašanje, kako upadanje znanja maternega narečja vpliva na identifikacije Rezijanov.

Ob tem kot zanimivost dodajmo, da Genov (2008, 28) pravi, da je tudi splošno vprašanje medetnične integracije v raziskovalni literaturi večinoma obravnavano kot spopad identitet ali spopad za oblast nad naravnimi viri. V Reziji je dolgoletno sporno vprašanje okvir manjšinske zaščite. Običajno velja, da so tradicionalne manjšine v večinsko družbo dobro integrirane in jim grozi asimilacija, zato potrebujejo posebno manjšinsko zaščito. Italija pa se je po drugi svetovni vojni poslužila prav obratne argumentacije – v ustavodajni skupščini so vedno, ko je prišlo do debate o zaščitnem zakonu za slovensko manjšino, zagovarjali stališče, da je varstvo manjšin možno samo za manjšine, ki še niso integrirane. Za Slovence Videmske pokrajine so dokazovali, da so povsem integrirani, saj so na plebiscitu leta 1866 glasovali za Italijo, v prvi svetovni vojni pa je bil alpski bataljon Val Natisone edina enota, ki ni imela nobenega dezertarja (Valentinčič, 2014a, 27). Kakšno manjšinsko zaščito si prebivalstvo Rezije želi in jo sprejema, pa je zelo odvisno od njegove identifikacije.

Poleg teorije sodobnih identifikacij bi bilo v rezijanskem primeru primerno aplicirati tudi teorije nacionalizmov, sploh Foucaultovo teorijo kapilarne oblasti, po kateri je nacionalne diskurze najlažje proučevati na njihovem robu, torej na meji (Foucault, 1981, 26). Rezijanska kompleksnost stika italijanske in slovenske nacionalne ideje s tradicionalnimi lokalnimi čutenji bi v znanstveni analizi zagotovo dala zelo zanimive rezultate. Analiza bi bila smiselna le ob možnosti bistveno širše empirične terenske raziskave, ki bi zajela reprezentativen del populacije doline.

OBČINA REZIJA IN ZAŠČITNA ZAKONODAJA ZA SLOVENSKO JEZIKOVNO MANJŠINO V ITALIJI¹⁴

Mejo med Italijo in Jugoslavijo se je znova zarisovalo po drugi svetovni vojni. Vzporedno s tem se je na novo določala tudi manjšinska zaščita za manjšine na obeh straneh

14 V tem poglavju ne analiziramo materialnih določil o vsebini varstva slovenske manjšine v Italiji na splošno, saj to za pričujoče delo ne bi bilo toliko relevantno, ampak predstavljamo predvsem postopke sprejemanja predpisov in razloge za različne stopnje pravic med tržaško, goriško in videmsko pokrajino (katere del je tudi Rezija).

meje. 10. februarja 1947 je bila podpisana Pariška mirovna pogodba, po kateri je del ozemlja, ki je prej pripadal Italiji, postal del Jugoslavije, del je ostal pod Italijo, del ozemlja, ki sta ga želeli obe državi, pa je postal poseben teritorij pod kontrolo Združenih narodov, Svobodno tržaško ozemlje (STO). Posledica nove razmejitve je bila, da je slovensko prebivalstvo v Reziji, Kanalski dolini, Benečiji in na Goriškem ostalo pod Italijo, tržaški Slovenci pa so postali del STO. V Reziji, Kanalski dolini, Benečiji in na Goriškem torej niso veljala določila Stalnega statuta nove »državice«, ki je slovenski manjšini na Tržaškem nudil manjšinsko zaščito. Sklicevali so se lahko le na 15. člen Pariške mirovne pogodbe, ki je zagotavljal enakopravnost pri uživanju človekovih pravic (Pariška mirovna pogodba, 1997).

Slovenska jezikovna manjšina v Videmski pokrajini (torej tudi v Reziji)¹⁵ je bila priznana šele s sprejemom treh zakonov v letih 1999 (Ur.l. RI, št. 482/1999), 2001 (Ur.l. RI, št. 38/2001) in 2007 (Ur.l. RI, št. 205/2007; pri slednjem gre za deželni zakon na nivoju dežele Furlanije-Juljske krajine).¹⁶ Pripadniki slovenske manjšine v Italiji so sprejetje zakona pričakovali že od konca šestdesetih let, zlasti od Osimskih sporazumov, a je bilo predmet spora poleg avtonomije slovenskih šol na Tržaškem in Goriškem predvsem vprašanje, ali pripadniki slovenske manjšine živijo tudi v Videmski pokrajini. Italija je namreč vedno govorila o različnih skupnostih slovanskega izvora (Jevnikar, 1998).

Leta 1999 je bil sprejet zakon št. 482 za zaščito zgodovinskih jezikovnih manjšin. Gre za prvi zakon, ki globalno obravnava vprašanje vseh manjšin v Italiji. Zakon pravi, da je namenjen »ščitenju jezikov in kultur albanskih, katalonskih, germanskih, grških, slovenskih in hrvaških prebivalcev ter tistih prebivalcev, ki govorijo francoski, franko-provansalski, furlanski, ladinski, okcitanški in sardinski jezik« (2. člen). Določitev ozemlja, na katerem zaščita velja, je dodeljena pokrajinskim svetom, ki morajo imeti mnenje občin, in sicer mora to zahtevati vsaj 15 % prebivalcev, tretjina občinskih svetovalcev (svetnikov) ali pa mora tako odločiti prebivalstvo na posvetovalnem referendumu. V nadaljevanju se mora o predlogu izreči občinski svet, nato pa odloča pokrajinski svet (3. člen). Pokrajina Videm je vključila v območje zaščite za slovenski jezik tudi občino Rezija. Lahko bi dejali, da je sprejetje tega zakona pomenilo pomembno podlago za sprejetje zaščitnega zakona za slovensko manjšino, ki vsebinsko ureja enaka in podobna področja manjšinske zaščite, a je natančnejši in konkretnější ter za slovensko manjšino pomembnejši.

Italijanski senat je 14. februarja 2001 dokončno odobril (globalni)¹⁷ zaščitni zakon za slovensko manjšino v Italiji (zakon št. 38/2001), ki je bil v objavljen v Uradnem listu Republike Italije 8. marca 2001 in je v veljavo stopil 15 dni kasneje. Točno ime zakona je: Zakonska določila za zaščito slovenske jezikovne manjšine v deželi Furlaniji-Juljski

15 Slovenci na Goriškem so bili posredno priznani s tem, da jim je Italija priznavale določene manjšinske pravice, npr. slovenske šole.

16 Zaščita jezikovnih manjšin je sicer omenjena tudi v 6. členu italijanske ustave iz leta 1948, a to Slovincem v Videmski pokrajini ni prineslo ničesar (neposredno niti tistim v Tržaški in Goriški pokrajini). Čeprav je dežela Furlanija-Juljska krajina dobila posebno avtonomijo prav zaradi prisotnosti manjšin na njenem ozemlju, v njenem posebnem statutu iz leta 1963 manjšine niso omenjene niti z besedo (glej npr. Šiškovič, 1984, 78).

17 Ta sintagma se je uveljavila v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja in ostala dolgo v uporabi.

krajini. Čeprav so predhodni dokumenti nekatere pravice določali tudi na višjem nivoju (zakon sicer vsebuje tudi določbo v 28. členu, da se raven zaščite ne sme zmanjšati glede na prejšnje stanje), lahko rečemo, da je ta zakon najpomembnejši dokument glede zaščite slovenske manjšine v Italiji (prevladuje sicer splošno mnenje, da je premalo dorečen). Sprejetje zakona je posledica širše spremembe državne politike glede jezikovnih manjšin po prevzemu oblasti leve sredine leta 1996 (Brezigar, 2001, 111–112). Zelo pomemben dosežek, ki ga uvaja zakon št. 38/2001, je, da so v prvem členu zakona, kjer je priznana slovenska jezikovna manjšina v Italiji, kot področja naselitve manjšine navedene pokrajine Trst, Gorica in tudi Videmska pokrajina, zato so se prav tam sprejetja zakona najbolj veselili (Ozbič, 2004, 296). V razpravah med predstavniki manjšine ter dežele, pokrajin in občin pred glasovanjem in po njem je bilo to vprašanje tudi najbolj sporno in občutljivo. Še posebej se je stalno izpostavljalo, ali naj zaščita velja v celoti, torej tudi v Videmski pokrajini, ali pa le na Tržaškem in Goriškem (Šušmelj, 2003, 115). Najpomembnejši organ, ki ga je zakon uvedel, je paritetni odbor, ki naj bi nadziral izvajanje zaščite. Odloča tudi o vključevanju občin v zakon. Paritetni odbor lahko neko občino vključi v dvojezično ozemlje, če to zahteva najmanj 15 % prebivalcev ali tretjina občinskih svetovalcev (svetnikov) občine, nato pa seznam z odlokom odobri predsednik republike (3. člen). Paritetni odbor je pripravil seznam 32 občin, kjer naj se izvaja zaščitni zakon, med njimi je navedena tudi občina Rezija. Ta predlog je ležal v vladnih predalih v Rimu vse do 12. septembra 2007 (odbor je seznam pripravil in odobril 26. septembra 2003), ko ga je vlada posredovala v podpis predsedniku republike, s čimer je zakon formalno le začel veljati (Bajc, Klabjan, 2008, 32).¹⁸

Leta 2007 je bil sprejet še deželni zakon Furlanije-Juljske krajine za zaščito slovenske jezikovne skupnosti (zakon št. 26). Gre za nekakšen izvedbeni zakon globalnega zaščitnega zakona št. 38/2001. Tretji odstavek 2. člena izrecno določa, da se ukrepi, ki veljajo le na ozemlju poselitve slovenske manjšine, nanašajo tudi na rezijanščino in na jezikovne različice Nadiške, Terske in Kanalske doline. V tem kontekstu omenimo tudi 22. člen tega zakona, ki govori o prispevkih za ukrepe v korist rezijanščine in jezikovnih različic Nadiške, Terske in Kanalske doline.¹⁹ Čeprav so določila tako splošna, da »rezijanščino in jezikovne različice Nadiške, Terske in Kanalske doline« interpretiramo kot samostojne jezike ali kot del slovenščine, je napredek, da se o teh področjih tako jasno govori v

18 V praksi se je sicer nekatere določbe zakona začelo izvajati takoj (npr. poddržavljenje dvojezične šole v Špetru), druge pa še do danes niso uresničene oziroma se za nekatere niso pričeli niti postopki ali pa ni prišlo do konkretnega izvajanja določb.

19 V originalu se ta člen glasi takole: »Art. 22 (Contributi per interventi in favore del resiano e delle varianti linguistiche delle Valli del Natisone, del Torre e della Val Canale)

1. Per la promozione delle attività e iniziative realizzate in favore del resiano possono essere finanziati programmi di intervento presentati dal Comune di Resia.

2. Per la promozione delle attività e iniziative realizzate in favore delle varianti linguistiche delle Valli del Natisone, del Torre e della Val Canale possono essere finanziati programmi di intervento presentati in forma associata dai Comuni dei medesimi territori.

3. Con deliberazione della Giunta regionale sono stabiliti i criteri e le modalità per la concessione dei contributi diretti al finanziamento dei programmi di intervento di cui ai commi 1 e 2.« (Legge regionale 16 novembre 2007, n° 26).

deželnem zakonu za zaščito slovenske jezikovne manjšine. Zakon je bil sprejet v času, ko je na deželni ravni vladala slovenski manjšini bolj naklonjena leva sredina, zato lahko takšne formulacije v zakonu razumemo tudi v kontekstu »mej mogočega«. Če bi bilo namreč v zakonu jasno zapisano, da so tudi rezijansko, nadiško, tersko ter kanalsko narečje del slovenskega jezika, bi bilo praktično nemogoče pričakovati, da bi bil zakon lahko sprejet (pred sprejetjem je sicer skupina Rezijanov, ki ne priznavajo slovenskega izvora, pripravila demonstracijo proti vključitvi rezijanščine med slovenska narečja). Tako je formulacija v zakonu dovolj splošna, da se na njeni podlagi ne da razločiti, ali so ta narečja del slovenskega jezika ali samostojni jeziki (politična pragmatičnost je torej prevladala nad stroko, ki ne dvomi, da so narečja del slovenskega jezika). Njihov status in zaščito se ureja v sklopu deželnega zakona za zaščito slovenske jezikovne manjšine. Posledično pa so tudi vse institucije in inštrumenti skupni tako slovenski manjšini na Tržaškem in Goriškem kot tudi rezijanščini in jezikovnim različicam Nadiške, Terske in Kanalske doline.

KONFLIKTI V DOLINI KOT POSLEDICA (NE)UDEJANJANJA ZAŠČITNE ZAKONODAJE

Sledi opis »idejne razdelitve« v Reziji v zadnjih 25 letih. Med letoma 1990 in 1999 je bil župan Rezije Luigi Paletti, ki je Rezijane prišteval k slovenski manjšini v Italiji. V času njegovega mandata so postavili dvojezične napise (poleg italijanščine še v narečju), spodbujali so tisk v rezijanskem narečju, krepili so se odnosi s Slovenijo ter predvsem z ostalimi območji slovenske poselitve v Italiji. Nasledil ga je slovenski manjšini manj naklonjen župan Sergio Barbarino, ki pa je kljub temu ohranjal določeno sodelovanje in ni kazal odkrito sovražnega odnosa. V času njegovega županovanja se je sicer leta 2003 v dolini začela izrazita protislovenska kampanja, ki pa so jo spodbujala protislovenska društva in ne občinska uprava. Leta 2009 je na volitvah zmagal Sergio Chinese. Njegov odnos do tistega dela prebivalstva občine, ki se prepoznava kot del slovenske manjšine, je radikalno odklonilen. Občinski svet Rezije ima 12 občinskih svetnikov, pravico glasovanja na sejah ima še župan, ki je tudi član občinskega sveta (skupno je torej 13 članov občinskega sveta). V Chinesejevem prvem mandatu je imela osem svetnikov županova lista *Resia Domani*, štiri svetnike opozicijska lista *Un futuro per Resia* in enega svetnika lista *Per cambiare Resia*, ki je bila formalno del opozicije, a je večinoma podpirala županovo politiko (Composizione del Consiglio Comunale, 2014; Pielich, 2013). Opozicija je sicer prejela malo manj kot polovico glasov, a so bili sedeži tako razdeljeni zaradi volilnega sistema, ki določa volilno nagrado zmagovalcem. Na zadnjih volitvah 25. maja 2014 je župansko zmago znova osvojil Sergio Chinese, ki je prejel 55,65 % glasov. Njegova lista *Resia domani* je v občinskem svetu osvojila devet mest, opozicijska *Uniamoci per rilanciare Resia* pa štiri (Composizione di Consiglio Comunale, 2014). Tudi tokrat je bila sicer razdelitev glasov približno 55 % proti 45 % (Valentinčič, 2014a, 84).

Poleg občinske uprave imajo zelo pomemben vpliv na mnenje ljudi in politično dogajanje civilnodružbene organizacije, ki formalno delujejo kot društva. Aktivnosti, s katerimi želijo Rezijo približati slovenski manjšini, izvaja predvsem Rozajanski dům, ki ga je do nedavnega vodila Luigia Negro, sredi leta 2015 pa je predsedovanje prevzel Sandro

Quaglia (izdajajo časopis *Naš glas*, prirejajo tečaje in delavnice za spoznavanje narečja in kulture, sprejemajo turiste itd.). Med populacijo, ki Rezijane vidi zunaj slovenskega okvira, sta pomembni organizaciji Rozajanska dülina in Identità e tutela Val Resia. Prvo predsednik (in bivši župan) Sergio Barbarino predstavlja kot popolnoma nepolitično; branila naj bi le jezik in kulturo (Barbarino, 2013). Čeprav imajo načeloma enake cilje, se predsednik Rozajanske düline ne strinja z delovanjem društva Identità e tutela Val Resia. To je bilo ustanovljeno v času sprejemanja deželnega zakona št. 26/2007 z namenom preprečitve vključitve Rezije v ta zakon. Člani in simpatizerji društva so organizirali tudi vseh pet protestov, ki so bili na Ravanci, v Vidmu in v Trstu proti vsem trem zaščitnim zakonom. Trenutni župan Rezije Sergio Chinese, ki je tudi bivši predsednik društva Identità e tutela Val Resia, pravi, da je njihova zasluga, da so v zakonu št. 26/2007 posebej navedene »rezijansčina in jezikovne različice Nadiške, Terske in Kanalske doline«. Po njegovem prepričanju bi v nasprotnem primeru vse ostalo zgolj slovenščina (Chinese, 2013). Čeprav še vedno zagovarja izstop Rezije tudi iz tega zakona, takšno formulacijo očitno smatra za manj nesprejemljivo, saj z jezikovnimi različicami ni povsem jasno, ali gre za slovenski jezik (a formulacija je znotraj zakona za slovensko jezikovno manjšino, torej o tem ne more biti dvoma). Predstavniki obeh društev in tudi župan poudarjajo, da nimajo nič proti slovenski manjšini, ki naj bi bila tudi odlično zaščitena z navedenimi zakoni, a da Rezija ne spada vanje. Najboljša rešitev zanje bi bila, da občina Rezija dobi svoj zaščitni zakon. Če to ni mogoče, bi bili raje zaščiteni v okviru zaščitenega zakona za Furlane, s katerimi imajo po njihovem mnenju več skupnega kot s slovensko manjšino (Barbarino, 2013; Chinese, 2013; Siega, 2013).

Podlaga pričakovanj vseh zgoraj omenjenih je prepričanje o njihovem neslovenskem izvoru. Vsi trije zanikajo povezanost z Rusi, kar je bilo v Reziji dolgotrajno prepričanje, vsi priznavajo slovanski izvor prebivalstva, a ne slovenski. Pravijo, da nimajo nič skupnega niti s Furlani, a kljub temu več kot s Slovenci. Opirajo se tudi na idejo, da so se Slovani po priselitvi v dolino pomešali s predhodnih prebivalstvom (Barbarino, 2013; Chinese, 2013; Siega, 2013). Župan ob tem zatrjuje, da je opravil temeljito analizo Stenwjkovega slovarja rezijansčine in pri tem ugotovil, da je največ rezijanskih besed furlanskega izvora, na drugem mestu naj bi bile slovanske, precej pa naj bi bilo tudi lastnih besed, ki jih ne poznajo nikjer drugod (Chinese, 2013). Ob neki priložnosti je župan sicer s samosvojo interpretacijo raziskave o genetskih boleznih trdil celo, da so Rezijani posebna rasa, saj naj bi imeli svoj genom (Pavšič, 2011; Adnkronos, 2010).

Osrednje politično vprašanje, ki zadnja leta vnema strasti v Reziji in je privedlo do številnih konfrontacij, je vključenost občine v zaščitni zakon za slovensko manjšino št. 38/2001. Občina Rezija je bila s sklepom pokrajinskega sveta Videmske pokrajine vključena v zakon št. 482/1999 kot del slovenske manjšine. Po sprejetju zaščitnega zakona za slovensko manjšino št. 38/2001 je občinski svet (s petimi glasovi) izglasoval vključitev občine tudi v ta zakon. Po prepričanju takratnega župana Sergia Barbarina je bila Rezija prisiljena, da se vključi v zaščitne zakone, saj bi sicer ostala brez finančnih sredstev (Barbarino, 2013). Pravi, da je bil skupaj s člani občinskega sveta prepričan, da Rezija ne spada v zaščitno zakonodajo v okviru slovenske manjšine, a ker druge možnosti ni bilo, je del svetnikov to podprl v upanju, da bodo lahko kmalu izstopili in bo sprejet poseben

zakon samo za Rezijo (Barbarino, 2013). Pozneje je bila občina vključena še v deželni zaščitni zakon za slovensko manjšino št. 26/2007.

Skupina Rezijanov, ki je prepričana, da Rezija nima nič skupnega s slovensko manjšino, je že v času sprejemanja te zakonodaje pripravljala demonstracije proti vključitvi Rezije vanjo. Avgusta 2010 je župan Sergio Chinese v občinskem svetu dal na glasovanje predlog, ali naj se občino Rezija izključi iz zaščitnega zakona št. 38/2001. Občinski svet je ta predlog soglasno sprejel. To se je zgodilo v času, ko je folklorna skupina Val Resia gostovala na Japonskem in sta bila dva opozicijska občinska svetnika, ki sta veljala tudi za najbolj odločna (Pamela Pielich in Maurizio Di Leonardo), odsotna. Ostala dva opozicijska svetnika sta se posledično vzdržala in rezultat je bil soglasni sklep za izstop občine iz zakona (Pielich, 2013). Občinska uprava je zahtevo poslala na pokrajinski svet v Videm, na deležni svet Furlanije-Juljske krajine v Trst in v rimski parlament. Občinski sklep je nato potrdil tudi pokrajinski svet Videmske pokrajine. Oboje je pomenilo eklatantno kršitev tako materialnih kot procesnih predpisov. Zakonodaja ne dopušča izločitve iz zakona št. 482/1999, kar zadeva zakon št. 38/2001 pa so spremembe možne samo na predlog paritetnega odbora. Odlok mora nato podpisati še predsednik republike. Občinska uprava je poleg predloga izstopa iz zakona št. 38/2001 dala še predlog, naj se zakon št. 482/1999 spremeni in vključi rezijanščino kot samostojni jezik. Institucionalni paritetni odbor za slovensko manjšino je zahtevo konec leta 2011 zavrnil kot neustrezno. S pomočjo pravne službe deželne uprave je ugotovil, da je bila vključitev Rezije v oba zaščitna zakona legitimna in zakonita. Sklep je podprlo 14 prisotnih članov paritetnega odbora, proti je bil le eden (Primorske novice, 16. 11. 2011: Rezija ostaja v zaščitnem okolju za Slovence v Italiji). Formalnopravno je bila zgodba torej zaključena, a politični pritiski za izstop se nadaljujejo. Pobuda za spremembo zakona št. 482/1999 je ostala ob strani, a možnosti za spremembo so minimalne, saj bi bil potreben zakonodajni postopek s parlamentarno razpravo.

V januarju 2016 se je pojavila nova pobuda za izstop občine iz zaščitnega zakona št. 38/2001 za slovensko jezikovno manjšino, tokrat v obliki spletne peticije, ki je bila nato posredovana županu Rezije. V njen napačno navajajo, da so za izstop iz zakona dovolj podpisi 15 % prebivalcev občine (Val Resia Resije, 26. 1. 2016: RACCOLTA FIRME: Per Resiani residenti nel Comune di Resia iscritti nelle liste elettorali). Posledic za umeščenost občine Rezija v zaščitnem zakonu ni pričakovati, gre pa za nove politične pritiski, ki bodo spet zaostrovali odnose v dolini.

Analiza dotične zakonodaje jasno pokaže, da del prebivalstva, ki se ne prepozna v okviru slovenske jezikovne manjšine, nima formalnih razlogov, ki bi utemeljevali zahtevo po izstopu občine iz območja izvajanja zakona št. 38/2001. Občinska uprava torej nima pristojnosti odločanja o izstopu iz območja zaščite (tudi če občinski svet sprejme takšen predlog izstopa, je treba še vedno preveriti, ali obstaja kvorum prebivalstva, ki si želi biti vključen v izvajanje zakona). Če v Reziji obstaja skupina ljudi, ki se prepozna v furlanski manjšini in želi biti vključena v zaščitni zakon za furlanščino ali želi doseči sprejetje posebnega zaščitnega zakona za Rezijo, to ne opravičuje zahteve po izstopu iz območja zaščite po zakonu št. 38/2001. Teoretično bi lahko v Reziji veljali vsi trije ločeni zaščitni zakoni za posamezne skupine, ki se štejejo za del različnih jezikovnih manjšin.

Valentinčič (2014b) pravi, da bi bilo to sicer zelo težko dosegljivo, a je skupina, ki si za to prizadeva, odgovorna, da mnenje argumentira in »zlobira« pri pristojnih italijanskih državnih institucijah.

Drugi spor, ki ga v Reziji doživljajo kot eno izmed osrednjih političnih vprašanj, so javni dvojezični napisi. Ti so bili na lokalnih cestah, ki jih upravlja občina, v italijanščini in rezijanskem narečju postavljeni že leta 1994.²⁰ Ime kraja so zapisali tako, kot ga uporabljajo v posamezni vasi doline Rezije, saj se narečje razlikuje že od vasi do vasi. A ob tem se je pojavil čisto poseben problem; vse dvojezične table so bile pobarvane z barvnim razpršilcem. Table so postavili v mandatu župana Luigia Palettija. Uporabili so črkopis nizozemskega jezikoslovca in proučevalca rezijanščine Hana Steenwijka (1992 in 1998), kar je zelo zmotilo zagovornike teorije o neslovenskem izvoru Rezijanov. Po njihovem mnenju je ta črkopis preveč podoben slovenskemu, zato so zahtevali uporabo črkopisa, ki je bližje italijanskemu (npr. namesto Ravanca Ravanza) in ga pri svojih aktivnostih tudi uporabljajo (najbolj sporen je glas »c«, ki se v italijanskem črkopisu piše kot »z«, po Steenwijkovem pa enako kot v slovenskem »c«). Ker se niso mogli dogovoriti glede črkopisa dvojezičnih tabel, jih niso postavili na pokrajinskih cestah, ampak so ostale le pred vami. Leta 2010 je občinska uprava pod vodstvom župana Sergja Chinesea zamenjala vse dvojezične table v občini in jih nadomestila s takimi, kjer so bila imela krajev v rezijanščini zapisana s črkopisom, katerega avtor je sam župan Chinese. Gre za nesistematičen in neznanstven črkopis, brez stalnih pravil za zapisovanje glasov. Tudi te table so bile pozneje pobarvane z barvnim razpršilom, tokrat s strani zagovornikov uporabe Steenwijkovega črkopisa (Valentinčič, 2014a, 89–91).

Tretje vprašanje, ki je v Reziji preraslo v občuten politični problem, pa je izdajanje dvojezičnih osebnih dokumentov. Predvideno je bilo kot možnost po zaščitnem zakonu št. 38/2001. Po začetnih zapletih so tehnologijo za izdelavo dokumentov sedaj prilagodili in po občasnih poročanjih različnih zamejskih medijev naj bi težav praviloma ne bilo več. Prvi, ki je zahteval dvojezično osebno izkaznico, je bil Gabriele Cherubini. Po številnih zapletih jo je avgusta 2010 tudi dobil. Občinsko upravo je v to prisililo notranje ministrstvo, saj so lokalne oblasti želele tehnologijo za izdajo italijansko-rezijanske izkaznice, a so na državnem nivoju odločili, da morajo izkaznico izdati poleg italijanščine v slovenščini. Slovenski del osebne izkaznice je bil takrat napisan ročno. Gabriele Cherubini je sicer italijanske narodnosti, v dolino se je priselil iz Bologne. Za dvojezično izkaznico se je odločil v podporo skupini, ki se prepozna kot del slovenske manjšine (Primorski dnevnik, 21. 3. 2010: »Klofuta« za rezijanskega župana). Po izdaji dvojezične izkaznice so sledili številni protesti zagovornikov neslovenske identitete Rezije, saj so temu z vsemi močmi nasprotovali. Po številnih hišah v Reziji so začele stalno viseti italijanske zastave. Gabriele Cherubini je bil deležen številnih groženj (glej npr. medijska poročanja: 24ur.com, 11. 8. 2010: Gre za ugotavljanje morebitnih slovenskih čustev; Primorske novice,

20 Prebivalstvo je dejanje podprlo, saj so zelo ponosni na svoje narečje, kulturo in izročilo (glej npr. Valentinčič, 2014a, 90–91; Valentinčič, 2014c, 94–95). Dobri poznavalci Rezije, kot npr. Pavle Merkur in Milko Matičetov, pravijo, da nikjer drugje na ozemlju slovenske poselitve ni območja, kjer bi bili prebivalci tako visoko zavestno navezani na svoje kulturne korenine (Komac, 1987, 153).

1. 8. 2010: Prvo dvojezično izkaznico v Reziji so pospremili protesti; Primorski dnevnik, 21. 3. 2010: »Klofuta« za rezijanskega župana). Poleg njega je bila verbalnega napada deležna tudi opozicijska občinska svetnica Pamela Pielich. Cherubini in Pielichova sta proti napadalkam (šlo je za pripadnice ženskega spola) vložila kazensko ovadbo, tako so bile na prvi stopnji obsojene. Sodišče na drugi stopnji pa jih je novembra 2013 oprostilo (Pielich, 2013; Quaglia, 2014). Oproščene so proti Cherubiniju in Pielichovi nato napovedale kazensko ovadbo zaradi žaljive obdolžitve, a je doslej niso vložile. Omenjena oprostitev je bila hud udarec za skupino, ki si želi zaščite v okviru slovenske manjšine, saj je med njimi prevladal strah, da bo to drugi strani dalo nov pogum, da spet zaostrijo razmere, ki bi lahko vključevale tudi fizično nasilje (Pielich, 2013; Quaglia, 2014). To se sicer ni zgodilo, saj je nasprotna stran svoje osrednje cilje očitno dosegla.

V času najbolj napetih odnosov zaradi izdaje dvojezičnih izkaznic leta 2010 je občina na domove poslala tudi poseben vprašalnik, v katerem je ljudi spraševala o jezikovni in etnični pripadnosti ter odnosu do domovine. V tako majhni občini je anonimnost vprašalnika zelo vprašljiva, poleg tega pa je šlo za osebna vprašanja, za katera je težko utemeljiti, zakaj bi jih občinska oblast v okviru svojih običajnih pristojnosti potrebovala (24ur.com, 11. 8. 2010: Gre za ugotavljanje morebitnih slovenskih čustev). Vprašljiva je tudi pravna podlaga za pošiljanje takšnih vprašalnikov.

Uradnih podatkov o številu izdanih dvojezičnih izkaznic doslej ni. V dolini se govori o šestih primerih (Quaglia, 2014). V majhni skupnosti, kot je Rezija, je anonimnost glede takih izbir težko zagotoviti in med domačini naj bi se vedelo, kdo so lastniki dvojezičnih izkaznic. Po pripovedovanjih raznih prebivalcev Rezije v neformalnih razgovorih so se vsi za takšne izkaznice odločili, ko so jim pretekle stare, torej naj ne bi šlo za akcijske ali mogoče celo provokativne odločitve. Zagotovo pa se ve, da so nove izkaznice narejene s primerno tehnologijo in niso več napisane ročno (Quaglia, 2014; Chinese, 2013).

Do zadnje zelo velike napetosti, ki je odmevala tudi v Sloveniji, je prišlo avgusta 2012. Prej omenjeno kulturno društvo Rozajanski dům je bilo dotlej upravitelj kulturnega doma *Ta rozajanska kulturna hiša* na Ravanci. To je osrednja kulturna dvorana v občini, v kateri vodi folklorna skupina, v njej sprejemajo turiste, prirejajo tečaje in razstave ter vse ostale najpomembnejše aktivnosti. Izgradnjo doma je med popotresno obnovo leta 1981 (skupaj s še šestimi hišami) financirala Socialistična republika Slovenija. Da bi onemogočili morebitno zlorabo namembnosti stavbe, je lastnik postal najbolj lokalni nivo oblasti, to je občina, ki je stavbo dala v najem Rozajanskemu dūmu. Do avgusta 2012 je vse normalno delovalo, takrat pa – po poteku upravljalne pogodbe – občinska uprava doma ni hotela še naprej pustiti v upravljanje Rozajanskemu dūmu (Dnevnik, 20.11. 2013: Italijanska občina Rezija odpovedala slovenski dom). Prišlo je do novih hudih napetosti v dolini. Pripadniki slovenske manjšine so trdili, da je bil cilj tega predvsem njihovo ekonomsko uničenje; v domu namreč vedno sprejemajo turiste iz Slovenije (Pielich, 2013; Quaglia, 2014). Župan Chinese ter predsednik društva Identità e tutela val Resia Siega sta spremembo videla kot dajanje prostorov tistim, ki so »pravi Rezijani« in si jih zaslužijo (Chinese, 2013; Siega, 2013). Že prej so bili upravitelji sicer deležni pogostega nadlegovanja in šikaniranja s klicanjem policije, odklapljanjem elektrike ipd. (Pielich, 2013). Vlogo za upravljanje doma je poleti 2012 dalo tudi društvo Identità e tutela val

Resia in župan je večkrat nakazal, da bo to novi upravitelj doma. V polemiko so se takrat vmešali tudi predstavniki Slovenije (takratni generalni konzul v Trstu Dimitrij Rupel je županu Rezije poslal protestno pismo), kar je stanje še dodatno razgrela in razburila rezijansko občinsko upravo (Delo, 12. 11. 2012: Rupel zavrača očitke o vmešavanju v notranje zadeve Italije).

Folklorna skupina, katere člani glede ostalih občinskih političnih vprašanj sicer nimajo enotnega mnenja, v tem času pa jo je vodila Pamela Pielich – odkrita zagovornica Rezijanov kot dela slovenske manjšine –, je takrat razmišljala celo o tem, da bi prostore našli izven doline, v kateri izmed sosednjih občin (Primorski dnevnik, 30. 8. 2012: Rezija: folklorna skupina razmišlja o selitvi iz doline). Po več mesecih nejasnosti in napetosti je župan popustil in upravljanje doma znova prepustil Rozajanskemu dümu in dovolil, da ima tam sedež tudi folklorna skupina. V pogodbo je dodana klavzula, da dom lahko uporabljajo tudi ostala društva. Pogodba je podpisana do leta 2021 (Pielich, 2013).

Dogajanje, ki se ga v prispevku ne dotikamo in bi si zaslužilo obravnavo v posebnem delu v okviru širšega konteksta dogajanja v Videmski pokrajini, je vprašanje osnovne šole v Reziji. Tej zaradi premajhnega števila otrok grozi zaprtje, a šolo bi lahko ohranili, če bi jo v skladu z zakonoma št. 482/1999 in 38/2001 preoblikovali v dvojezično ter zaščitili kot manjšinsko šolo, ki bi tako lahko delovala tudi ob manjšem številu učencev. Del manjšine, ki se prepozna v slovenskem okviru, predlog podpira (pripravljen je bil že konkreten načrt, po katerem bi uvodni del izobraževanja potekal poleg italijanščine v narečni obliki, nadaljevanje pa v knjižni slovenščini). Nasprotna stran ga ostro zavrača in predlaga poleg italijanščine dvojezičnost v kombinaciji z angleščino, nemščino ali francoščino, kar pa seveda ni namen manjšinskega šolstva, saj bi dejansko šlo za učenje tujega jezika in ne jezika okolja (za natančnejšo analizo glej npr. Valentinčič 2014a, 100–105; Valentinčič 2014c, 106–111). Tudi trenutno je nižja srednja šola, ki jo pesti zelo majhno število učencev, ostala odprta prav zaradi vključenosti občine Rezija v zaščitni zakon za slovensko manjšino, čeprav šola ni dvojezična (Quaglia, 19. 1. 2016: Resia, medie salve grazie agli sloveni – Rezija, Slovenci rešujejo šolo).

S prerezom dogajanj zadnjih let lahko torej opazimo, da se v tako majhni skupnosti, kot je Rezija, problemi, ki se drugod ocenjujejo kot majhni, lahko razplamtijo do veliko večjih razsežnosti. Različni idejni skupini sta »na bojni nogi« in skupina, ki ima v občini trenutno upravno oblast, se poslužuje tudi kršitev tako procesnih kot materialnih pravic, zagotovljenih v manjšinski zaščitni zakonodaji. Delovanje občinske uprave je samovoljno in v nasprotju z določili italijanskega upravnega prava (za natančnejšo analizo glej Valentinčič, 2014a; Valentinčič, 2014c). Problem pa ima tudi širše razsežnosti. V času sprejemanja zaščitnih zakonov so se na Ravanci, v Vidmu in v Trstu začele demonstracije proti vključitvi Rezije v to zakonodajo. Kampanja se je nato nadaljevala tudi za izstop občine iz navedenih zakonov. Vrhunec pa so demonstracije dosegle ob izdaji prve dvojezične izkaznice. Med demonstracijami je poleg trditev, da Rezija ne spada v zaščitno zakonodajo za slovensko manjšino, prihajalo tudi do grobih žalitev soobčanov, ki zagovarjajo drugačno stališče; nanje so kričali, jih zmerjali s prodanci in sramoto, prišlo je tudi do prerivanja in poskusov fizičnega obračunavanja (TV Koper, 23. 11. 2010: Izostritev; Pielich, 2013). Luigio Negro so dvakrat poskušali tudi fizično napasti (Valentinčič, 2010),

Pamelo Pielich pa so napadli pred kulturnim domom, zato se je skrila vanj, a je iz njega nato niso izpustili (Negro, 2013). Znanih je tudi več poskusov poškodovanja imovine v lasti dela prebivalstva, ki se prepozna v okviru slovenske manjšine. O izpadih nestrpnosti so večkrat poročali slovenski mediji (npr. Primorski dnevnik, Primorske novice, Primorska kronika, STA). Tematika je torej zelo zaskrbljujoča tudi z vidika spoštovanja osnovnih človekovih pravic (svobode govora, svobode gibanja, svobode združevanja). To so temeljne pravne norme, ki jih vsebujejo ustave in kazenski zakoniki vseh sodobnih držav. Kakor je pogosta praksa pri žrtvah takšnih krivic, je tudi v Reziji dejstvo, da žrtve storilcev (večinoma) niso želele prijaviti, saj so se bale, da bi to situacijo še poslabšalo. Lahko rečemo, da je italijanska država na tem mestu odpovedala, saj ni ustrezno odreagirala, čeprav je bila s problemom zagotovo seznanjena. Da bi se izognili incidentom, vse prireditve v Reziji kot del občinstva spremljajo policisti v civilnih opravah (Negro, 2013).

ZAKLJUČEK

V Reziji že od začetka 80. let prejšnjega stoletja na občinskem nivoju prevladujejo lokalne politične liste, ki so nadomestile etablirane politične stranke. Opazimo lahko, da so te res res bolj dovzetne za bližnje problematike, kar ima tudi negativno plat. V takšnih miniaturnih skupnostih lahko težave, ki se sicer zdijo komajda omembe vredne, dobijo osrednje mesto glede pozornosti politikov in ljudi. Na primeru Rezije vidimo, kako zelo se lahko razplamtijo iracionalne strasti zaradi majhnih lokalnih specifik in kam to lahko privede. Dapit (2001, 19) ugotavlja, da so Rezijani svoj izvor razlagali z miti, ker niso čutili povezovalnih okoliščin s sosednjim prebivalstvom. Na drugem mestu dodaja (Dapit, 2004, 36–37), da so s tem odložili pretečo asimilacijo. Valentinčič (2014b, 18–19) pravi, da v nasprotju s sosednjimi dolinami Rezijani niso imeli manjvrednostnega kompleksa, ampak so na svoje posebnosti ponosni. Pri tem navaja tudi ugotovitve znanih raziskovalcev teh območij, kot sta npr. Milko Matičetov in Pavle Merku.

Današnja situacija ni le posledica zaprtosti doline, obrobnega položaja in pripadnosti tuji državi, ampak tudi nezaščitene manjšine in celo asimilacijske politike države, kateri so pripadli. Zgodovinsko gledano je strnjeno poseljeno slovensko prebivalstvo danes na svojem poselitvenem prostoru, ki je bilo pred nekaj desetletji še homogeno, pomanjšinjeno in mu grozi izguba jezika, kulture in identitete (Šekli, 2009, 2). V prizadevanjih za ohranitev pa so pogledi na to znotraj skupnosti diametralno nasprotni. Čeprav je trenutno zatišje in so najhujši konflikti umirjeni, vendarle ne gre spregledati, da se huda nasprotovanja nadaljujejo. Tako so poleti 2015 protislovenska društva v svojih glasilih »opozarjala«, da tako veliko število turistov iz Slovenije kaže, da si že ogledujejo hiše, kamor se bodo naselili, ko Rezijanov ne bo več in bodo Slovenci prevzeli dolino. Pri tem naj bi slovenskih turistom pomagal del prebivalstva, ki se prišteva k slovenski jezikovni manjšini in tudi sprejema ter vodi turiste iz Slovenije. Na račun tega dela prebivalcev Rezije se sicer še vedno redno predvsem na spletnih blogih in družabnih omrežjih pojavljajo različne žaljivke.

3. člen Okvirne konvencije Sveta Evrope o varstvu narodnih manjšin določa: »Vsak pripadnik narodne manjšine ima pravico do proste izbire, da je ali ni obravnavan kot pri-

padnik narodne manjšine, in iz te njegove izbire ali uresničevanja pravic, ki so z njo povezane, ne izhajajo nobene neugodne posledice« (Ur. l. RS MP 4/98). V Evropi poznamo več primerov, kjer se prebivalstvo zaradi upravne ločenosti od ostalega narodnega telesa ni naučilo knjižnega jezika in s tem pridobilo narodne zavednosti, ampak je ostalo na narečnem nivoju jezika in s tem razvilo le lokalno identiteto (npr. Valenciani, Alzacijci, Mean Kieli). Glede na razvoj dogajanja na tem področju v mednarodni skupnosti lahko opazimo prevladujoče stališče, da v tovrstnih primerih čustva lokalnega prebivalstva prevladajo nad znanstvenimi dejstvi in strokovnimi stališči jezikoslovcev.

V Reziji je izredno zaskrbljujoče, da obe idejni skupini med seboj ne zmoreta živeti v strpnosti. Italija ni vzpostavila delujočega pravnega reda in učinkovite oblasti v tem primeru; izkazalo se je, da tudi Slovenija učinkovitih izhodov nima. Ponovno se kaže, kako problematično je, da Evropska unija ni sprejela nobenih obvezujočih aktov glede zaščite manjšin v državah članicah. Glede na to, da aktualna ekonomska kriza potencira tudi nestrpnost do različnih manjšin in ranljivih skupin, bi vsekakor morala okrepiti skrb na tem področju.

Aktualno dogajanje dokazuje, da majhni skupnosti nevarnost ne grozi le od znotraj. Trenutno je avtonomna dežela Furlanija Julijska krajina sredi procesa združevanja občin v unije, kar bo imelo dvomljive posledice za celotno slovensko jezikovno manjšino v deželi. Občina Rezija se je znašla v posebej neugodnem položaju, saj bo v vsakem primeru v medobčinsko unijo združena z občinami, s katerimi nima sorodnih kulturnih značilnosti.

»TA ROŽINA DOLINA«: RESIA VALLEY DIVIDED. AN OVERVIEW ON THE HISTORICAL REASONS FOR THE DIVIDED CULTURAL IDENTITY IN RESIA AND A SHORT DESCRIPTION OF THE CURRENT CONFLICTS

Dejan VALENTINČIČ

School of Advanced Social Studies, Gregorčičeva 19, 5000 Nova Gorica, Slovenia

e-mail: dejan.valenticic@fuds.si

SUMMARY

Slavic people inhabited the Resia/Rezija Valley (currently part of Italy) at the same time as the rest of actual Slovenian ethnic territory – from the 6th century onward. As the valley is fairly remote, contacts with neighbouring Slovenian speaking areas were limited in the past. After 1866, when Resia and the so called Venetia Slovenia, i.e. the Torre/Ter

and Natisone/Nadiža Valleys, became a part of Italy, the contacts with the neighbouring Soča Valley (in present-day Slovenia) became even more limited. That is why the Resian population did not develop a sense of Slovenian national identity, but a local "Resian" identity that was later joined by the sense of belonging to the Italian state. Nevertheless, a part of the population realised their Resian dialect is a Slovenian dialect and learned the Standard Slovenian language. However, another part of the population strongly opposes that. Today, the different identities are a key political and ideological issue in Resia. In the first part of the paper the historical reasons for the present situation are discussed in detail. In the second part, four current key conflicts in this valley are analysed. The debated issues concern the questions such as, whether the Municipality of Resia should be included in the Slovenian legislation for the protection of minorities or which alphabet should be used to write the Resian dialect. Furthermore the rising tensions over the first bilingual identity card and the conflict concerning the management of the "Ta rozajanska kùlturska hiša na Ravanci", i.e. the Resian Cultural House, are discussed.

Keywords: Resia/Rezija, Slovenian minority in Italy, protective minority legislation, divided identity, policy, conflicts

VIRI IN LITERATURA

Adnkronos (2010): Ricerca: parco genetico del Friuli Venezia Giulia, i resiani risultati 'razza unica' (11. 5. 2010). http://www1.adnkronos.com/Archivio/AdnAgenzia/2010/05/11/Cronaca/Ricerca-parco-genetico-del-Friuli-Venezia-Giulia-i-resiani-risultati-razza-unica_180021.php (dostop 2. 3. 2015).

Barbarino, S. (2013): Intervju. Dostopno pri avtorju.

Chinese, S. (2013): Intervju. Dostopno pri avtorju.

Composizione del Consiglio Comunale (2014). <http://www.comune.resia.ud.it/Consiglio-Comunale.1491.0.html>

»Gre za ugotavljanje morebitnih slovenskih čustev« (11.8.2010). 24ur.com. <http://www.24ur.com/novice/slovenija/gre-za-ugotavljanje-morebitnih-slovenskih-custev.html>

ISTAT (2014) – Istituto nazionale di statistica. Annuario statistico italiano, 2014. <http://www.istat.it>

Italijanska občina Rezija odpovedala slovenski dom (20.11. 2013). Dnevnik. <http://www.dnevnik.si/clanek/1042547814>

Izostritev (23. 11. 2010). TV Koper. <http://tvslo.si/#ava2.88659730>

- »Klofuta« za rezijanskega župana (21. 3. 2010). Primorski dnevnik. http://www.primorski.it/stories/alpejadran/100544_klofuta_za_rezijanskega_upana/#
- Legge regionale 16 novembre 2007, n. 26 – Norme regionali per la tutela della minoranza linguistica slovena. <http://lexview-int.regione.fvg.it/fontinormative/xml/scarico.aspx?ANN=2007&LEX=0026&tip=0&id=>
- Negro, L. (2013): Intervju. Dostopno pri avtorju.
- Our Creative diversity (1995). <http://unesdoc.unesco.org/images/0010/001055/105586e.pdf>
- Pariška mirovna pogodba (2007) – Integralno prevodno besedilo Mirovne pogodbe z Italijo, podpisane v Parizu 10. februarja 1947 in faksimilni kartografski prikaz pogodbeno določenih mej med Italijo, FLRJ in STO. Ljubljana, Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije.
- Pavšič, R. (2011): Ali smo Slovenci res elitna manjšina? Novi Matajur. http://www.novimatajur.it/main.php?page_id=articolo&id=921
- Pielich, P. (2013): Intervju. Dostopno pri avtorju.
- Prvo dvojezično izkaznico v Reziji so pospremili protesti (1. 8. 2010). Primorske novice. <http://www.primorske.si/Slovenija-in-svet/Prvo-dvojezicno-izkaznico-v-Reziji-so-pospremili-p.aspx>
- Quaglia, S. (2014): Intervju. Dostopno pri avtorju.
- Quaglia, S. (2016): Resia, medie salve grazie agli sloveni - Rezija, Slovenci rešujejo šolo. Dom. http://www.dom.it/resia-medie-salve-grazie-agli-sloveni_rezija-sloveni-resuono-solo/
- RACCOLTA FIRME: Per Resiani residenti nel Comune di Resia iscritti nelle liste elettorali (26. 1. 2016). Val Resia Resije, http://valresia-resije.blogspot.si/2016/01/raccolta-firme-per-resiani-residenti_26.html
- Rezija: folkorna skupina razmišlja o selitvi iz doline (30. 8. 2012). Primorski dnevnik. http://www.primorski.it/stories/alpejadran/211905/#.VGt9izSG_Xs
- Rezija ostaja v zaščitnem okolju za Slovence v Italiji (16. 11. 2011). Primorske novice. <http://www.primorske.si/Slovenija-in-svet/Rezija-ostaja-v-zascitnem-okolju-za-Slovence-v-Ita.aspx>
- Rupel zavrača očitke o vmešavanju v notranje zadeve Italije (12. 11. 2012). Delo. <http://www.delo.si/novice/slovenija/rupel-zavraca-ocitke-o-vmesavanju-v-notranje-zadeve-italije.html>
- Siega, A. (2013): Intervju. Dostopno pri avtorju.
- Univerzalna deklaracija o kulturni raznolikosti (2001). http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/diversity/pdf/declaration_cultural_diversity_hr.pdf
- Ur.l. RI, št. 482/1999 – Uradni list Republike Italije (Ur.l. RI), Zakon o zaščiti zgodovinskih jezikovnih manjšin, št. 482, 1999.
- Ur.l. RI, št. 38/2001 – Ur.l. RI, Zakon o zaščiti slovenske manjšine v Italiji, št. 38, 2001.
- Ur.l. RI, št. 205/2007 – Ur.l. RI, Deželni zakon za zaščito slovenske jezikovne skupnosti, št. 205, 2007.
- Ur. l. RS MP 4/98 – Uradni list Republike Slovenije (Ur.l. RS), Okvirna konvencija Sveta Evrope o varstvu narodnih manjšin, 1998.

- Adams, M. (2006):** Hybridising Habitus & Reflexivity: Towards an Understanding of Contemporary Identity? *Sociology*, 40, 3, 511–528.
- Bajc, G. (2004):** Italijanske misije v Furlaniji (1944–1945) v dokumentih Special Operations Executive. *Acta Histriae*, 12, 2, 147–168.
- Bajc, G. (2006):** Operacija Julijska krajina. Severovzhodna meja Italije in zavezniške obveščevalne službe (1943–1945). Koper, Založba Annales.
- Bajc, G., Klabjan, B. (2008):** Manjšina v gibanju. Zgodovinski pregled politično-pravnega položaja slovenske manjšine v Italiji. V: Bajc, G. et al. (ur.): Pre-misliti manjšino, zvezek 1. Pogledi reprezentativnih predstavnikov Slovencev v Italiji in pravno-politični okvir. Koper, Trst, Znanstveno raziskovalno središče, Slovenski raziskovalni inštitut, 20–39.
- Barth, F. (1998):** Ethnic groups and boundaries: the social organization of culture difference. Illinois, Waveland Press.
- Baudouin de Courtenay, J. (1876):** Rez'ja i rez'jane. Peterburg [it. prevod: Resia e i Resiani (2000): Padova, Cleup].
- Beran, J. (1979):** Plebiscit in razmejitev v Benečiji (1866 in 1867). *Zgodovinski časopis*, 33, 2, 283–297.
- Brezigar, B. (2001):** Zakon za zaščito slovenske manjšine v Italiji. *Razprave in gradivo*, 38–39, 110–117.
- Castles, S. (1995):** How Nation-States Respond to Immigration and Ethnic Diversity? *New Community*, 21, 3, 293–308.
- Cenčič, M. (2008):** Beneška Slovenija in njeni Čedermaci. Škofije, TIGR Primorske.
- Dapit, R. (1995a):** Aspetti di cultura resiana nei nomi di luogo 1: Area di Solbiza, Stolvizza e Korito, Coritis. Prato, CLEUP.
- Dapit, R. (1995b):** La slavia friulana – Lingue e cultura - Resia, Tore, Natisone – Bibliografia ragionata / Beneška Slovenija – Jezik in kultura – Rezija, Ter, Nadiža – Kritična bibliografija. Čedad in Špeter, Kulturno društvo Ivan Trinko in Zadruga Lipa.
- Dapit, R. (1998):** Aspetti di cultura resiana nei nomi di luogo 2: Area di Osoanë, Oseacco e Učja, Uceca. Prato, CLEUP.
- Dapit, R. (2001a):** Rezija. Ljubljana, Družina.
- Dapit, R. (2001b):** Sociolingvistično raziskovanje v Reziji in odmev tega dela v vzgojno-izobraževalnem sistemu in v družbi. V: Etnologija v zavesti sodobne družbe. Ljubljana, Slovensko etnološko društvo, 68–70.
- Dapit, R. (2003):** Nastajanje krajevnih knjižnih jezikov pri Slovencih v Furlaniji. *Obdobja 20: Knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ljubljana, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 301–312.
- Dapit, R. (2004):** Rezijanska identiteta med mitom in ideologijo: vpliv na jezik. *Slovenščina v šoli*, IX, 3, 35–43.
- Dapit, R. (2008):** Aspetti di cultura resiana nei nomi di luogo 3: Area di Bila, San Giorgio, Njīwa, Gniva e Ravanca, Prato. Prato, CLEUP.
- Eriksen, T. H. (1993):** Do Cultural Islands Exist? *Social Anthropology*, 1, 1b, 133–147. <http://folk.uio.no/geirthe/Culturalislands.html>

- Foucault, M. (1981):** Überwachen und Strafen: die Geburt des Gefängnisses. Frankfurt am Main, Suhrkamp.
- Genov, N. (2008):** Comparing Patterns of Interethnic Integration. V: Genov, N. (ur.): Interethnic Integration in five European Societies. Hamburg, Krämer, 11–40.
- Gestrin, F., Melik, V. (1966):** Slovenska zgodovina: od konca osemnajstega stoletja do 1918. Ljubljana, Državna založna Slovenije.
- Giddens, A. (1991):** Modernity and self-identity: self and society in the late modern age. Stanford, Stanford University Press.
- Golob, T. (2014):** Sodobne identifikacije v primežu transnacionalnih tokov: transnacionalna družbena polja in identifikacije »Ryanair generacije« migrantov. Dve domovini, 40, 111–127.
- Greenberg M. L. (2000):** A Historical Phonology of the Slovene Language. Haidelberg, Universitätsverlag C, Winter.
- Harris, M., Johnson, O. (2003):** Cultural Anthropology. Boston, Allyn and Bacon.
- Jevnikar, I. (1998):** Nemška in slovenska manjšina v današnji Italiji. Primorska srečanja, 22, 210, 679–685.
- Kacin Wohinz, M. in Pirjevec, J. (2000):** Zgodovina Slovencev v Italiji 1866–2000. Ljubljana, Nova revija.
- Kerševan, A. (1995):** Porzùs. Dialoghi sopra un processo da rifare, Udine, KappaVu.
- Komac, M. (1987):** Rezija/Resia. Zapis o ljudeh na zahodnem obrobju slovenskega etničnega ozemlja. Razprave in gradivo, 20, 141–155.
- Kroetsch, R. (1970):** Creation. Toronto, New Press.
- Logar, T. (1972):** Rezijski dialekt (Glasoslovna skica). Seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana, Filozofska fakulteta univerze v Ljubljani, 1–10.
- Logar, T. (1981):** Fonološki opisi. Sarajevo, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.
- Madoto, A. (1982):** La Val Resia ed i suoi abitanti. Mariano del Friuli, l'Offset.
- Naterer, A., Fištravec, A. (2012):** Identiteta, etničnost, nacionalnost. Maribor, Subkulturni azil.
- NAZ [Zuanella, N.] (1998):** Mračna leta Benečije: dejavnost tajnih organizacij v vzhodni Furlaniji. Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Ozbič, M. (2004):** Zakon št. 38/2001 o zaščiti slovenske manjšine v Italiji. V: Bajc, G. (ur.): Na oni strani meje. Slovenska manjšina v Italiji in njen pravni položaj: zgodovinski in pravni pregled 1866–2004. Koper, Založba Annales, 293–322.
- Pleško, A. (2008):** Od mozaika do mavrične reke kultur in naprej: Unescova definicija kulture. Kula, 1, 2, 6–19.
- Ramovš, F. (1935):** Historična gramatika slovenskega jezika. VII. Dialekti. Ljubljana, Znanstveno društvo za humanistične vede.
- Rigler, J. (1972):** O rezijskem naglasu. Slavistična revija 20, 1, 115–126.
- Steenwijk, H. (1992):** The Slovene dialect of Resia. San Giorgio. Amsterdam, Atlanta, Rodopi.
- Steenwijk, H. (1998):** Tre studi resiani: grammatica e storia sociale. Padova, CLEUP.

- Steenwijk, H. (2003):** The roots of written Resian. Obdobja 20: Knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje. Ljubljana, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 313–322.
- Šekli, M. (2000):** Rezijanščina na koncu 20. stoletja. Trinkov koledar. Čedad, Kulturno društvo Ivan Trinko, 125–137.
- Šekli, M. (2001):** Rezijansko, tersko in nadiško narečje: slovanska ali tudi slovenska narečja? Trinkov koledar, 143–157.
- Šekli, M. (2004):** Jezik, knjižni jezik, pokrajinski oz. krajevni knjižni jezik: genetskojezikoslovni in družbenostnojezikoslovni pristop k členjenju jezikovne stvarnosti (na primeru slovenščine). Obdobja 22: Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: členitev jezikovne resničnosti. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 41–58.
- Šekli, M. (2009):** Rezija, rezijansko narečje, rezijanski pokrajinski/krajevni knjižni jezik. Trinkov koledar, 202–205.
- Šiškovič, K. (1984):** Znano in neznano o slovenskem vprašanju v Italiji: pogovori in razmišljanja, Trst, SLORI.
- Šumi, I. (2000):** Kultura, etničnost, mejnost. Ljubljana, Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Šušmelj, J. (2003):** Zgodba o zakonu: sprejemanje zakona za zaščito slovenske manjšine v italijanskem parlamentu. Trst, ZTT-EST, Mladika.
- Toporišič, J. (1992):** Enciklopedija slovenskega jezika. Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Valentinčič, D. (2010):** Ta rožina dolyna. Celovec, Nedelja. http://issuu.com/nedelja/docs/priloga_38
- Valentinčič, D. (2014a):** Slovenci v Reziji? Pravni položaj in dejansko življenje slovenske jezikovne manjšine. Novo mesto, Arte.
- Valentinčič, D. (2014b)** Rezijani so ponosni na to, da so nekaj posebnega. Primorske novice, 68, 248, 18–19.
- Valentinčič, D. (2014c):** Resia. A Valley and its People between Slovenian, Italian and its Own Identity: The Legal Status and Actual State. Celovec, Ljubljana, Novo mesto, Univerza v Celovcu, Inštitut Karantanija, Arte.
- Vertovec, S. (1997):** Social Cohesion and Tolerance. A Thematic Paper Produced in Conjunction with the Second International Metropolis Conference in Copenhagen, Denmark, September 25–28, 1997. http://international.metropolis.net/research-policy/social/index_e.html
- Wenden, C. de (2005):** Conceptual and political approaches to integration: The French Perspective. V: Süßmuth, R., Weidenfeld, W. (ur.): Managing Integration. The European Union's Responsibilities toward Immigrants. Gütersloh, Bertelsmann Stiftung, 42–45.
- Wright, S. (1998):** The Politicization of »Culture«. Anthropology Today, 14, 1, 7–15.